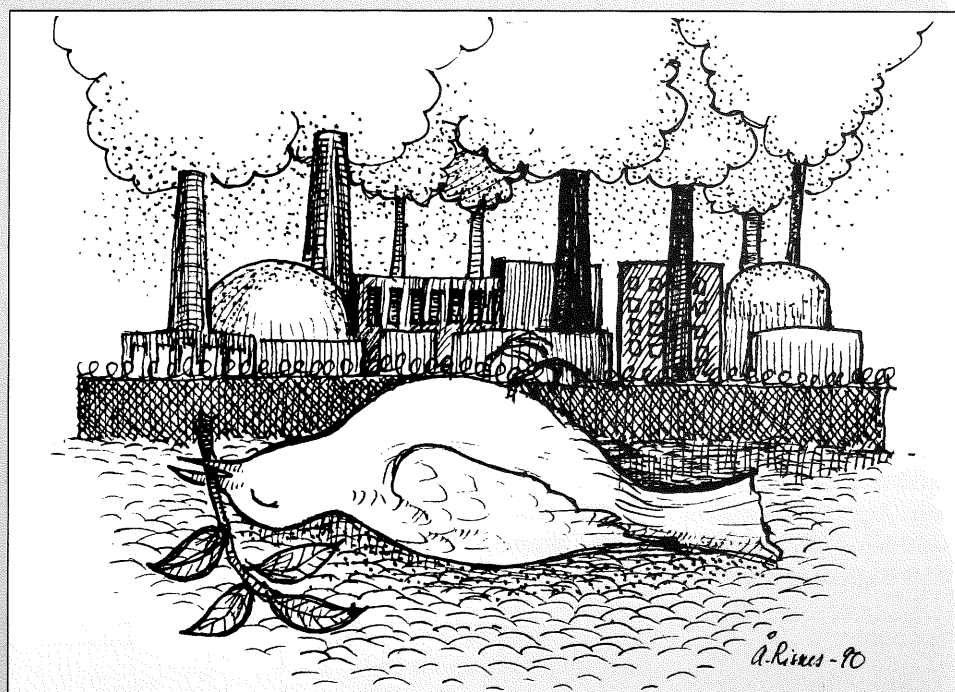

RELIGION OG LIVSSYN

Tidsskrift for
Religionslærerforeningen
i Norge

Tema: Naturvern

Årgang 2, 1990 nr.

3

Etikk og dårlig samvittighet

Etter at utviklingsoptimisme og modernismetro synes å ha forlatt den vestlige verden for godt, setter en tilsvarende pessimisme preg på tiden. Å være ung i 1990 er ikke bare å hankes med muligheten for at ingen har bruk for en - det er også å måtte leve under trusselen om klimaendring som på lengre sikt kan ødelegge muligheten for å brødfø jordas befolkning. Nå kan en alltid si at å måtte leve med dommedagstrusler ser ut til å være nokså gjennomgående i historien. Vi som har rundet de 40 har allerede opplevd mange slike profetier.

Nå er det liten trøst for dagens unge å høre hva halvgamle har å se tilbake på av halvglemte trusler. Det som trengs, er heller oppmuntring og optimisme og dernest etikk, god etikk, altså svar på spørsmålet: Hva er det riktig å gjøre. Når jeg sier god etikk, er det fordi det produseres en etikk som ved kun å analysere problemer skaper en seig og dårlig samvittighet, et slags lokk over sjelen og som etter hvert kveler frimodighet og livsglede. Poenget er nettopp *handling*. Hvis etiske drøftelser ikke ender med konkrete og realistiske handlingsalternativer, er det dårlig etikk. Bare når et menneske har *gjort* det det har kunnet og det det har ment har vært riktig, kan glede og frimodighet slippe til.

Problemet for elevene er at de er i en livsfase der de så å si vet mer enn de kan hankes med. På skolen får de inn all verdens problemer og konflikter i konsentrert form, samtidig har de liten innflytelse. Problemet er med andre ord hvordan vi kan motvirke den dårlige etikken som skaper apati og motløshet i en situasjon som for unge mennesker er belastet nok. Jeg etterlyser altså refleksjon rundt det jeg har kalt "god etikk" og lar det være en invitasjon til leserne: Hvordan skape en etikkundervisning som også gir håp og hverdagsoptimisme?

bm

RELIGION OG LIVSSYN

Organ for Religionslærerforeningen i Norge
Nr. 3, 1990. 2. årgang

Redaksjonskomite:
Bjørn Byhre (ansv.)
Bjørn Gjefsen
Harald Skottene

Illustrasjon:
Åsmund Risnes

Formgivning:
John Jones

Det planlegges 4 nummer i 1990.

Tidsfrist for nr.4, 1990:
15. november 1990

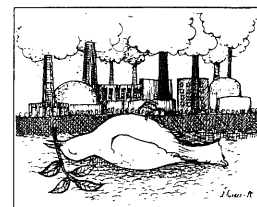
Tema neste nummer:
Islam

Trykk:
Allservice A/S, Stavanger

Opplag dette nummer:
600

Redaksjonens adresse:
Religionlærerforeningen
v/Bjørn Myhre
Berg Videregående skole
John Collets allé 106
0870 Oslo 8

ISSN 0802-8214

Innhold

	Side
Leder: <i>Etikk og dårlig samvittighet</i>	2
Helga Sannes Marthinsen: <i>Verdivalg</i>	5
Aage W. Ultvedt: <i>Hva vil vi med tidsskriftet vårt</i>	4
Marian Eigeles: <i>Religion - et fag uten fakta?</i>	6
Magnar Norderhaug: <i>Den globale miljøsituasjonen</i>	7
Jan Atle Toska: <i>Menneske, religion og naturmiljø</i>	13
Svein Olaf Thorbjørnsen: <i>Niljåkrise og kristen tro</i>	17
Inger Johanne Bjørvik: <i>Global økologi med holdningsskapende metoder</i>	21
Åge J. Schanke: <i>Å være menneske i verden</i>	26
<i>Bokomtale</i>	31

Hva vil vi med tidsskriftet vårt?

"Religion og Livssyn" har nå kommet ut med til sammen 6 nr., og vi begynner derfor etter hvert å få en del reaksjoner på produktet. De aller fleste av disse har vært positive, men vi har også mottatt brevet som er gjengitt nedenfor. Vi ser gjerne at flere ytrer seg om sine ønsker, slik at redaksjonen kanskje lettere kan bli i stand til å lage et blad som tilfredsstillere flere av lesernes behov.

Aage W. Ultvedt

Temafokusering i tidsskriftet

Et tidsskrift for religionslærere vil sikkert kunne imøtekomme et stort behov for faglig informasjon og inspirasjon, om forholdene legges godt til rette. Imidlertid synes den redaksjonelle linje med streng fokusering på utvalgte temaer uheldig og lite hensiktsmessig, og det av flere grunner:

Sannsynligvis vil mange av de temaer redaksjonen velger ut være av liten eller ingen interesse for store grupper av bladets lesere. F.eks. vil de velkjente etiske spesialemner, som "etikk og genteknologi", "abort", "rusmidler", "etikk og sport" osv., trolig oppleves som trivielle og uspennende av mange, og virke avstøtende på de religionslærere som søker mer i dybden og er mer orientert mot de sjelelige sider ved religionen.

Videre vil de temaer som velges ut sannsynligvis bli tilfeldig og ensidig behandlet, gjerne av stort sett kjente forfattere som fremfører velkjente synspunkter på en lite grundig og fruktbar måte.

Forsøket med temaet "døden" (nr. 1, 1990) var da heller ikke altfor vellykket. Krog-

seths idéhistoriske oversikt var kanskje grei nok, men det meste av den slags stoff er gjerne velkjent fra før, og derfor ikke særlig givende lesning. Dertil kommer at en slik oversikt gjerne blir springende, ensidig og overflatisk. F.eks. nevner Krogseth Peter Bergers utsagn om kastrofuselen, det anomiske, som den største av alle trusler. I virkeligheten relativiseres dermed dødstruselen. Døden innehar flere elementer som alle inngår i rekken med andre anomiske fenomener, og sett i sammenheng med disse, kan dødens truende effekt langt på vei forklares og avmystifiseres. Dette - og også grekernes befriende syn på døden - synes å være av liten betydning for Krogseth, hvis kristne oppmerksomhet helt forutsigelig er bundet til det mytiske oppgjør med "den siste fiende" på slutten av artikkelen.

Dette er ikke annet enn hva man kunne vente. Men det er unektelig noe underlig at et tidsskrift for religionslærere ikke har med en eneste religionshistorisk behandling av temaet. Årsaken til dette er kanskje en generell mangel på bidragsvillige reli-

gionshistorikere. Men det er også rimelig å anta at den redaksjonelle form, med fokusering på temaer, virker hemmende på potensielle bidragsydere. Det er vel slik at de færreste vil føle seg kallet til å utarbeide et eller annet rent informativt produkt til belysning av et tilfeldig tema. Hvis man derimot føler seg utfordret og engasjert, stiller saken seg annerledes. For å aktivisere leserne, bør man altså legge vekt på debattformen og oppfølging av temaet i senere utgaver.

I temaheftet om døden finnes det for øvrig nok av interessante momenter, vel verdt en videre behandling. F.eks. bringer Egil Elseth i sin Lyrikkantologi et sitat fra Jobs bok: "Når et menneske dør, så ligger han der." Utsagnet kan nok umiddelbart virke "bruttalt" og "nådeløst", men fullt ut forstått blir det først om man ser det på bakgrunn av det arkaiske syn på døden. Det døde legeme ble jo ikke betraktet som dødt i moderne for-

stand, det var bare gått inn i en annen dimensjon. Elseth bringer også et sitat fra Platon: "Kriton, vi skylder Asklepios en hane", tillagt Sokrates i avskjedsscenen. Også dette utsagn tør være problematisk for en moderne leser, for hva har Asklepios, legeguden, med Sokrates' død å gjøre? Kanskje vi har noe å lære av grekerne?

For øvrig får vel faglig informasjon sin mest engasjerende form om den tar utgangspunkt i stoff som religionslærere omgås eller arbeider med til daglig, f.eks. gjennom lærebøker. Det synes å være en utbredt erfaring at lærebøkene generelt behandler stoffet på en mangelfull og ofte misvisende måte, og korreksjoner, forslag og oppfølgende behandling fra lesernes side ville være ønskelig og falle naturlig som et fast innslag i tidsskriftet.

Aage W. Ultvedt, Eikeli v.g.skole, Bispevn. 10, 1347 Hosle.

Helga Sannes Marthinsen Verdivalg

En naturlig del av all videregående opplæring

Det er mye godt å si om videregående skoler med ulike studieretninger under samme tak. Kontakten blir lettere, forståelsen av likeverdige alternativer klarere. Samtidig blir også skjevhetene lettere å se. Skal noen av elevene lære å tenke, vurdere, begrunne sine valg, mens andre skal lære seg å gjøre de riktige tingene slik det blir fortalt dem? Nei, et slikt menneskesyn har aldri norsk skole villet stå for!

Til saken: I vår tid kan det føles godt for en religionslærer at flere og flere i ulike deler av samfunnet får øynene opp for hvor mye etikk betyr. Høyskoler av svært ulike typer forteller at de vil legge større vekt på etikk, og i samfunnsdebatten ellers etterlyses bedre etisk skoleing. Men dessverre:

Den videregående skolen henger etter. Her tilbys religion og etikk på allmennfaglig studieretning, mens studieretning for yrkesfag og handel og kontor ikke har en slik timeplanfesta mulighet til å ta opp etiske emner.

Naturligvis er jeg klar over at verdier stadig tas opp i svært ulike fag. Naturligvis fins det svært mange nyttige, viktige, ja, uunnværlige fag, som kjemper om plassen på timeplanen. Likevel: Etikk som fag bør være en selvskreven del av utdannelsen for alle, uavhengig av yrke.

Etisk bevisstgjøring er avgjørende viktig. Det skriver flere og flere under på. La oss bruke denne forståelsen til å få etikkfaget inn på alle studieretninger i videregående

skole. Det betyr bare at dette skoleslaget kommer i samsvar med grunntanken den alltid har villet bygge på.

Helga Sannes Marthinsen, lektor på Bø videregående skole, 3080 Bø.

Marian Eigeles

Religion - et fag uten fakta?

Hva vet våre kolleger som ikke har religion i sin fagkrets om innholdet i dette fag? Kanskje mange av oss har stillet seg selv dette spørsmål etter en samtale med våre kolleger som ikke underviser i religion.

Jeg kjenner en lærer i religion som har fått desto skjelligere grunner til å stille dette spørsmål: Han måtte svare på en klage fra en elev, over en karakter han gav ham for en skriftlig prøve. Eleven klaget over å ha fått trekk i sin karakter pga. sine meninger. Men læreren kunne påvise elevens mangelfulle faktakunnskaper, som hadde ført til en lavere karakter. En annen ting var at disse mangelfulle kunnskaper dannet elevens meningsgrunnlag. Men lærerens forklaringer hjalp ikke. Han fikk høre fra skolens inspektør at eleven hadde rett til sine meninger, og derfor kunne hans karakter ikke nedsettes. Elevens mangelfulle faktakunnskaper hadde i så måte ingen betydning.

En får derfor inntrykk av at de utenforstående forestiller seg religion som et faktafritt fag. Et fag hvor det gjelder å ha en del meninger om saksforhold man har greie/man ikke har greie på, og utveksle disse meninger. Visst har de friske meningsbrytninger sin plass i religionsundervisningen. Og gode, kraftige, engasjerte diskusjoner hører til vår arbeids glede og trivsel.

Men det trengs ikke en lang arbeidstid som lærer i religion for å oppdage at en diskusjon snart ebber ut med mindre man bringer nye momenter og fakta inn. Meninger, engasjement og kunnskap er de viktige ingredienser i en samtale. Og ekte engasjement bygger/søkes bygget på kunnskap og søker kunnskap.

Men det er galt å forestille seg religion utelukkende som diskusjonsfag. Burde vi forklare våre kolleger at faktakunnskapene spiller en uhyre viktig rolle i dette fag? For fakta man opererer med innenfor dette fag er ikke bare "tørre fakta". Disse fakta består av religiøse forestillinger, ideer, ideologier. Her ligger fagets viktigste utfordring: å lære elevene/å få dem til å sette seg inn i, å leve seg inn i disse forestillinger, ideer, ideologier, livssyn, som verken nødvendigvis er våre eller elevenes egne, og som kanskje aldri kan bli det. Dette gir faget dets egen verdi. Verdien av å lære en til å leve med og å respektere andre religiøse forestillinger, tanker enn sine egne, og samtidig hjelpe en til å danne seg et grunnlag for sine egne meninger.

Kan denne verdi ivaretas av et undervisningsopplegg, som bare består av at elevene bringer sine egne meninger til torvs?

Marian Eigeles, Cand. theol., lektor, Ekebergveien 19e, Oslo 1

TEMA

Magnar Norderhaug

Den globale miljøsituasjonen

Miljøvern engasjerer de fleste. Men hvilke kunnskaper har de fleste om de mest akutte miljøproblemene? Med andre ord: Hvordan ser verdens miljøsituasjon ut? Magnar Norderhaug, instituttleder i Worldwatch Institute, Norden, gir i denne artikkelen et overblikk over den globale miljøsituasjonen. Et slikt overblikk er ofte nødvendig for å kunne gå inn i vurderinger av konsekvenser og ansvar.

Artikkelen ser på den globale miljøtilstanden og den pågående miljøutviklingen fra en biologs synsvinkel. Fra en slik synsvinkel er det naturlig å ta utgangspunkt i det forholdet at vi lever i en verden som hvert år må imøtekomme forventningene og livsbetlehovene til 85-90 millioner flere mennesker. Med denne utviklingen er verden nå oppe i en situasjon der miljøpresset og ressursbehovet øker for hvert år som går.

Dette begynner å få økologiske konsekvenser fordi vi på stadig flere områder er i ferd med å overskride rammebetingelsene for hva naturen tåler.

Vi baserer ikke lenger vår eksistens bare på å bruke naturens renter. Vi er nå også i ferd med å tære på selve naturkapitalen. Følgene av dette begynner nå å bli merkbare:

- Vi skader forutsetningene for biologisk produksjon på jorden.
- Vi utrydder et stadig større antall planter og dyr.
- Vi skader våre egne levekår gjennom økende forurensninger av ulike slag.
- Vi er dessuten i ferd med å påvirke Jordens klima, med de økologiske, sosiale og

økonomiske konsekvensene som dette medfører.

Sett under ett, er den globale miljøutviklingen i ferd med å få vidtrekkende sosiale og økonomiske konsekvenser. Konsekvenser som vi nå, ved inngangen til 1990-årene, begynner å ane konturene av.

De kritiske miljøproblemene

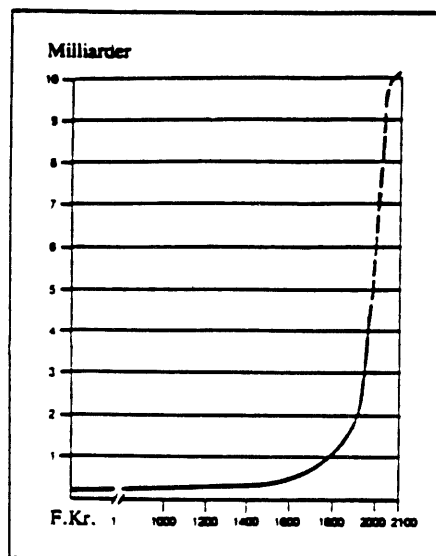
Hvilke er så de mest kritiske miljøproblemer som verden vil stå overfor i de kommende tiårene? Jeg skal kort nevne noen. Disse problemene er vidt forskjellige, men har det til felles at:

- De vokser med foruroligende hastighet.
- De nærmer seg kritiske grenser der vi kan komme til å miste kontrollen med utviklingen.
- Dersom vi mister kontrollen med ett eller flere av disse problemene, vil dette få omfattende sosiale og økonomiske konsekvenser i de kommende tiårene.

Befolkningsutviklingen

Veksten i verdens befolkning er den underliggende årsaken til mange av de miljø- og ressursproblemene verden vil stå overfor i de kommende tiårene. I 1987 passerte verdensbefolkningen 5 milliarder mennesker. Det var en fordobling av verdens

folketall siden 1950. Den årlige tilveksten, regnet i antall mennesker, er fortsatt øken-

Figur 1. Forventet vekst i verdens befolkning (1986)

de. I dag ligger tilveksten omkring 88 millioner mennesker i året, mens den i 1990-årene antas å øke med gjennomsnittlig 92 millioner mennesker i året.

Tegn på at befolkningsveksten kan være i ferd med å komme ut av kontroll framgår av det materialet som ble lagt fram av FNs Befolkningsfond i mai i år. Tidligere beregninger tydet på at veksten i verdensbefolkningen ville avflates på et nivå omkring 10 milliarder. Dette tallet er nå oppjustert, slik at en avflating først ventes å skje på et nivå omkring 14 milliarder.

Vil en slik tilvekst bli mulig? Dette er en problemstilling som nå har mer økologisk enn sosial og økonomisk karakter.

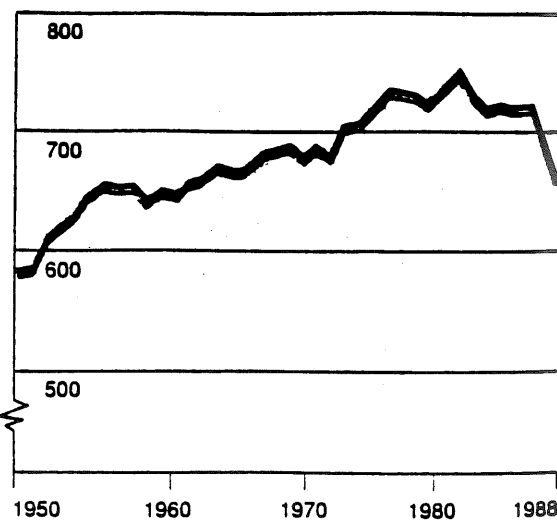
Jordsmonn og mat

Mens verdensbefolkningen fortsetter å vokse med 88-92 millioner mennesker i året, begynner vår evne til å produsere mat i samme takt å settes på en alvorlig prøve.

Mellom 1950 og 1984 økte verdens kornavlinger med 3 pst. i året, mens kornproduksjonen pr. innbygger økte med en tredjedel. Siden 1989 har det skjedd merkbare endringer, og kornutbyttet har bare økt med 0,2 pst. i året. For 1990-årene tyder de seneste beregninger fra Worldwatch Institute på at kornproduksjonen pr. innbygger kan falle med 7 pst.

Grovt sett er det meste av de arealene som egner seg til permanent oppdyrking, nå under plojen. Selv om nydyrking finner sted, oppveies dette av at dyrkede arealer nedbygges, eller skades av jorderosjon og ørkenspredning. Anslagsvis 24 milliarder tonn jordsmonn forsvinner årlig fra verdens dyrkede arealer. Dette tilsvarer om lag den mengden jordsmonn som fins på Australias hveteproduserende arealer. I tillegg forvandles om lag 6 millioner hektar produktiv mark årlig til ørken eller uproduktive arealer. Med denne utviklingen går verden etter alt å dømme nå inn i tiår med økende matknapphet, stigende matvarepriser og fare for stadig flere sultkatastrofer.

Mill. hektar

Figur 2. Verdens totale kornareal 1950-88.

Ødeleggelsen av de tropiske skogene

Et annet uttrykk for den økologiske overbelastningen som verdens naturgrunnlag i dag utsettes for, er inngrepene i de tropiske regnskogene. Disse millioner år gamle skogene forsvinner nå i et tempo på omkring 11-15 millioner hektar i året. Årsakene til dette er flere:

Økende arealbehov for matproduksjon, økende behov for brensel og trevirke og økende tømmerekspert for å skaffe valuta og betjene utenlandsgjeld.

Utryddelsen av planter og dyr

Utryddelsen av et økende antall planter og dyr er nært knyttet til de pågående ødeleggelsene av de tropiske skogene. De tropiske regnskogene som bare utgjør knappe 7 pst. av Jordens landarealer, er utrolig artsrike og rommer trolig mer enn 50 pst. av alle verdens plante- og dyrearter. Når naturmiljøet til disse artene forsvinner, trues også deres eksistens. Med dagens utviklingstendenser, antyder foretatte beregninger at et sted mellom 500 000 - 2 000 000 arter kan bli utryddet i tidsrommet 1980-2000.

Hvilke økologiske konsekvenser dette vil innebære, kjenner vi lite til. Det samme gjelder de mulighetene vi mister for medisinsk, ernæringsmessig og industriell utnyttelse av de artene som går tapt.

Minkende tilgang på ferskvann

En av de kritiske ressursfaktorene som vil bli dominerende i de kommende tiårene, er den globale knappheten på ferskvann. Vi bør allerede kunne slå fast at vannknappheten vil øke og konkurransen og konfliktene omkring utnyttelsen av tilgjengelige vannressurser kan komme til å tilta i mange regioner. Allerede i dag er grunnvannsnivået synkende over store deler av Afrika, India, Kina og Nord-Amerika, som følge av økende ferskvannsforbruk. Dette er et problem som det ikke fins enkle løsninger

på, så lenge forbruket er høyere enn tilførselen:

Planene om å slepe isfjell fra Antarktis, eller utløse kunstig nedbør, er stort sett forlatt. Teknologi for å avsalte sjøvann er godt utviklet, men dette krever gjennomgående for mye energi og kapital til å kunne spille noen større rolle i de regioner der vannknappheten er mest alvorlig. Illustrerende er at 2/3 av verdens eksisterende avsaltingsanlegg fins på Den arabiske halvøy, der kapitaltilgangen har vært tilstrekkelig stor til slike teknologiske investeringer.

Klimapåvirkningen

Økningen av CO₂-innholdet i atmosfæren fortsetter med uforminsket styrke. Sannsynligheten for at dette nå er i ferd med å påvirke Jordens klima, er stor.

NASAs fremste klimaekspert regner det nå som 99 pst. sannsynlig at klimaendringer er i gang som følge av menneskelige utslipp i atmosfæren. Ut fra dagens beregninger regnes det med en mulig temperaturøkning på 1,5°C omkring 2030-2050. Et resultat av dette kan bli en havnivåøkning på 1,4-2,2 meter omkring 2100. Problemet med menneskets klimapåvirkning er imidlertid ikke bare knyttet til vedvarende og økende karbonutslipp. Også andre, mer vanskelig kontrollerbare gasser bidrar til prosessen; eksempelvis metangass fra verdens søppelkasser, landbruksområder, sumper og termittkolonier.

Skadene på Jordens ozonlag

Selv om det fortsatt råer en viss vitenskapelig usikkerhet, synes det nå å være holdpunkter for at det for tiden skjer en reduksjon av ozonlaget i stratosfæren, og at denne prosessen trolig skjer raskere enn tidligere antatt. For perioden 1979-1986 er det antydning av en gjennomsnittlig reduksjon på om lag 5 pst., mens reduksjonen over polarområdene, sesongvis, sannsynligvis er større.

Biologisk sett er dette en ytterst alvorlig utvikling, fordi en økt innstråling av ultrafiolett lys kan skade primaproduksjonen i verdenshavene og redusere utbyttet på verdens jordbruksarealer. Studier ved Maryland-universitetet i USA peker i retning av at en økning på 1 pst. i den ultrafiolette strålingen kan føre til en reduksjon av soyabønneavlingen på 1 pst. Soyabønner regnes som verdens viktigste jordbruksavling. I tillegg kommer faren for helsemessige skader. Som kjent knyttes skadene på ozonlaget i betydelig grad til utslippet av såkalte freongasser. Disse har, etter alt å dømme, en lang levetid, noe som innebærer fare for langtidsvirkninger i 70-80 år av de gassene vi allerede har sluppet ut.

Perspektiver på de kommende tiårene

Et slikt kompleks av miljøproblemer som verden nå står overfor, kan lett virke handlingslammende og gi grunnlag for pessimisme. Vitenskapelig usikkerhet kan dessuten lett bli et påskudd for ikke å handle, slik at situasjonen forverres.

For politikerne kan også andre faktorer bidra til passivitet overfor det 21. århundredes miljøutfordringer:

- Flere av problemene er ennå ikke synlige eller direkte merkbare.
- Mottiltak vil kreve enorme økonomiske investeringer.
- Resultatene av en storstilt satsing vil på flere områder først bli merkbare for neste generasjon.

Men uansett om verden velger passivitet eller handling, så kommer de globale miljøproblemer som nå er under utvikling, til å kreve sin pris.

Stilt overfor slike problemer og utfordringer, er begreper som pessimisme og optimisme egentlig lite meningsfulle. Det som teller er et mest mulig realistisk bilde av vår økologiske virkelighet og de utviklingstendensene som vi bør konsentrere oppmerksomheten mot. Dette er en helt nødvendig forutsetning for å kunne utfor-

me strategier og iverksette tiltak som kan snu den globale miljøutviklingen.

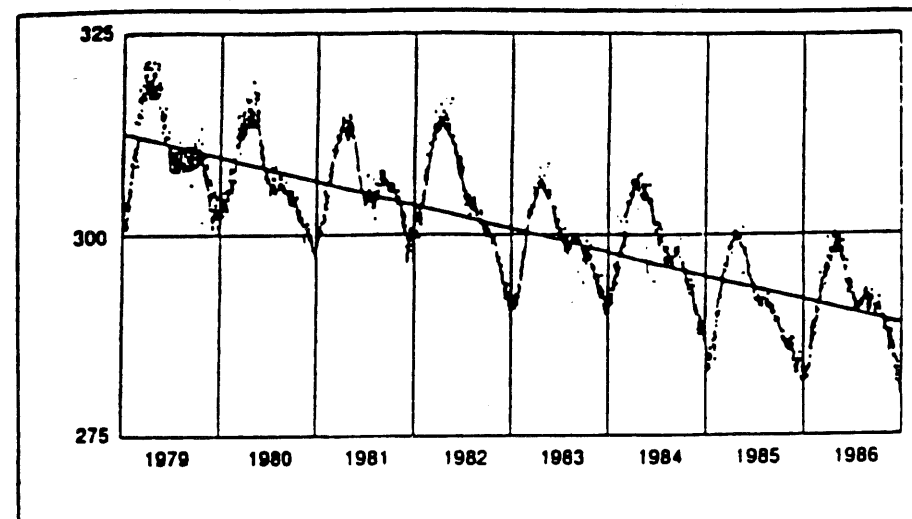
Velger vi handling, er det sagt, og trolig med rette, at de utfordringer menneskeheten nå står overfor, vil kreve lederskap, samarbeid og mobilisering i et omfang som verden ikke har opplevd maken til siden de allierte mobiliserte under Den andre verdenskrig.

Dersom vi velger å handle, hvor skal vi så starte? Og hva bør vi prioritere? Svarene på disse spørsmålene vil bli forskjellige, avhengig av hvor i verden vi befinner oss. Skal vi imidlertid makte å få den globale miljøutviklingen under kontroll, er det imidlertid liten tvil om at vi må få til en økt, målrettet innsats på fem hovedfelt:

- Vi må sette inn betydelig større ressurser for å få den globale befolkningsveksten under kontroll.
- Vi må sette inn langt større ressurser for å bevare og opprettholde de fornybare naturressursene og biologiske systemene som alle sosiale og økonomiske systemer er basert på.
- Vi må sikre en global matvareforsyning som ikke tærer ned produksjonsgrunnlaget og som samtidig hindrer massesult.
- Vi må gradvis utvikle samfunn og økonomier som respekterer de økologiske rammebetingelsene på Jorden og som ikke er basert på en vedvarende økning i forbruket av energi og naturressurser.
- I samsvar med ovennevnte må vi utvikle teknologier og produkter som ikke er med på å svekke de grunnleggende forutsetningene for liv på Jorden.

Det er liten tvil om at de omlegginger det her er tale om vil kreve nytenkning, omprioriteringer og betydelige økonomiske ressurser. Samtidig er det viktig å gjøre det nødvendige mulig. Vi bør se på dette som en positiv utfordring som innebærer helt nye muligheter også av teknologisk og økonomisk karakter.

Omprioritering av ressurser vil bli en helt grunnleggende oppgave i en slik omleg-

Figur 3. Satelitt-målinger av ozon-innh. i stratosfæren.

gingsprosess. En global mobilisering for å sikre menneskehetens livsbetingelser på Jorden og utvikle levedyktige samfunn i det 21. århundrede vil bl.a. kreve enorme økonomiske ressurser, ressurser som neppe kan framskaffes gjennom en tradisjonell økonomisk tilvekst, basert på vedvarende økologisk overbelastning og økende forbruk av energi og ikke-fornybare naturressurser.

I rapporten for 1988 om Jordens miljøtilstand, la Worldwatch Institute fram en del tall som antydte en størrelsesorden for kostnadene for tiltak på noen av de mest kritiske problemområdene. Det gjaldt:

- Jordvern
- Skogplanting
- Familieplanlegging
- Energiøkonomisering
- Miljøteknologisk utvikling
- Gjeldssanering i Den 3. verden.

For å bringe utviklingen på disse kritiske områdene under kontroll i løpet av tiåret 1990-2000, ble det anslått et investeringsbehov på 140-150 milliarder dollar i året. Selv om beløpet uenkelig er stort, er det egentlig ikke urovekkende:

Det kan mobiliseres ved å reallokere 1/6 av det verden nå årlig bruker over sine militærbudsjetter.

Sluttord

Ut fra den dokumentasjon som foreligger, og de nye informasjonen som stadig kommer til, synes det å være fare for at utviklingen på sentrale miljøområder kan komme ut av kontroll i årene framover. Sett fra et økologisk synspunkt, kan neppe den nåværende globale miljøtilstand og -utvikling fortsette særlig lenge. Dette er egentlig ingen ny, eller original påpekning. Det kan i denne sammenheng være grunn til å minne om budskapet i "The Global 2000 Report to the President" som president Carter fikk utarbeidet i 1980, dvs. for nesten ti år siden. Hovedbudskapet i denne rapporten, som trolig er den mest solide og helhetlige presentasjonen av de globale utviklingstendensene som hittil er laget, var følgende:

"Våre konklusjoner er foruroligende. De antyder mulig hetene for globale problemer av faretruende dimensjoner omkring år 2000. Miljøpresset, ressurspresset og befolkningspresset øker, og vil i voksende

grad avgjøre forut setningene for menneskets livskvalitet på Jorden."

Disse advarslene ble tatt opp med økt tyngde av Verdenskommisjonen for miljø og utvikling i 1987:

"De neste få tiår er kritiske. Tiden er inne til å bryte med tidligere mønstre. Forsøk på å opprettholde sosial og økologisk stabilitet gjennom gamle former for utvikling og miljøvern, vil øke ustabiliteten."

Vi går nå inn i 1990-årene. Bak oss har vi to tiår med miljøvern mobilisering. Men det er også en periode der miljøproblemene vokste raskere enn de mottiltakene som ble satt inn.

1990-årene bør bli et vendepunktets tiår, et tiår der de utviklingstendensene som nå undergraver menneskehetens framtid, blir brakt under kontroll.

Dette er ikke bare en påtvunget utfordring som vil sette enorme krav til individ og samfunn, til nytenkning og omprioriteringer. Vi står også overfor en omstillingsprosess med et stort positivt potensiale når det gjelder mobilisering av menneskelig kunnskap og teknologi for en global utvikling der mennesket begynner å "stryke naturen med hårs".

Og motivet for en slik storstilt mobilisering skulle egentlig være enkelt. Det er med enkle ord malt på en bro i Washington D.C.:

"Good planets are hard to find."

Litteratur:

Brown, L.R., 1989: *The Growing Grain Gap*.

World-Watch 1-5: 10-18. Brown, L.R., 1989: *Feeding Six Billion*.

World-Watch 2-5: 32-40. Brown, L.R. & E.C. Wolf, 1985: *Reversing Africa's Decline*.

Worldwatch Paper 65. 81 s. Brown, L.R. & S. Postel, 1987: *Thresholds of Change*.

The State of the World 1987 3-19. Brown, L.R. & C. Flavin, 1988: *The Earth's Vital Signs*.

The State of the World 1988. 3-21. Brown, L.R. & E.C. Wolf, 1988: *Reclaiming the Future*.

The State of the World 1988. 170-188.

Brown, L.R., C. Flavin & S. Postel, 1989: *Outlining a Global Action Plan. The State of the World* 1989. 174-194.

Council Env. Qual., 1980: *The Global 2000 Report to the President*. Vol. 1 47 s.

French, H.F., 1989: *The Greening of the Soviet Union. World-Watch*, 2-3: 21-29.

Gleick, J., 1988: *Even with action today, ozone loss will increase. The N.Y. Times* 16.3.88.

IUCN, 1980: *World Conservation Strategy* 73 s.

Lenssen, N., 1989: *The Ocean Blues. World-Watch* 2-4, 26-35.

Norderhaug, A. & M., 1986: *Naturen og vi. Håndbok i naturvern*. Universitetsforlaget 210 s.

Norderhaug, M., 1988: *Det er sent på Jorden*. Grøndahl. 126 s.

Postel, S., 1989: *Trouble on Tap. World-Watch* 2-5: 12-20.

Postel, S. & L., Heise 1988: *Reforesting the Earth. Worldwatch Paper* 83. 66 s.

The Economist, 1988: *Taking the world's temperature. The Economist* 9.7.1988.

UNEP, 1986: *The State of the Environment 1986*. 83 s.

World Commiss. on Envir. and Developm., 1987: *Our Common Future*. Oxford Univ. Press. 383 s.

World Resourc. Inst., 1986: *World Resources 1986* Basic Books. 353 s.

Magnar Norderhaug, instituttleder for World-watch Institute Norden. Adr.: Postboks 588, 3101 Tønsberg.

Jan Atle Toska

Menneske, religion og naturmiljø

Økokrisen er en livstruende ubalanse i naturmiljøet som følge av opphopningen av destruktive bivirkninger av menneskelig aktivitet i form av den moderne teknologisk baserte økonomi. Den er også en del av en dypere kulturell krise i industrisamfunnet. Et av grunnelementene i det moderne verdensbildet, nemlig troen på mer eller mindre ubegrenset materielt framskritt gjennom bruk av teknologi, framstår nå som problematisk, eller kanskje t.o.m. illusorisk i lys av en ny og ubehagelig bevissthet om de klare grensene som naturmiljøet setter for menneskets teknologiske utfoldelse. Selv om troen på at økonomisk vekst uten videre fører til generell velferd og lykke for lengst er oppgitt i den vestlige verden, så har troen på økt velferd gjennom utnyttelse av teknologiens muligheter likevel bevart sin tiltrekningskraft. I et sentralt dokument som Brundtland-kommisjonens rapport *Vår felles framtid* har en f.eks. ikke oppgitt håpet om at økonomisk vekst kan forenes med en økologisk bærekraftig utvikling. Man mener tvert imot at en økologisk ansvarlig utvikling er avhengig av en generell og rettferdig velstandsutvikling. En naiv framskrittstro er her problematisert, men det moderne håpet om velstand gjennom teknologi er ikke forlatt.

Mye av diskusjonen om bakgrunnen for økokrisen og den sivilisasjonskritikken som er blitt framsett i økokrisens kjølvann, går derimot lenger i sin kritikk av framskrittstroen. Det hevdes her at en "framskrittsideologi" er en del av problemet som må overvinnes og at man må gå inn for en likevektsøkonomi og en nøktern knapphetstenkning når det gjelder forbruk. I denne forbindelse blir også spørsmålet om religio-

nens rolle når det gjelder menneskets forhold til naturmiljøet trukket inn.

Har økokrisen religiøse årsaker?

I en klassisk artikkel om økokrisens historiske røtter i *Science*, 155 (1967), hevdet Lynn White jr. at røttene til våre økologiske problemer er å finne i den jødisk-kristne tradisjon. Gjennom denne tradisjonens sterkt antroposentriske grunnholdning og gjennom desakraliseringen av naturen ut fra skapelsestroen, legges grunnlaget for den dynamiske og utnyttende holdning til naturmiljøet som i siste instans fører til økokrisen. En heftig diskusjon fulgte etter Whites artikkel, og deler av denne diskusjonen er utgitt i boken *Ecology and Religion in History* (1974), som er redigert av David og Eileen Spring. De som var mest kritiske til Whites tese, mente at man ikke så direkte kunne knytte behandlingen av naturmiljøet til religiøse forestillinger om forholdet mellom mennesket, naturen og det guddommelige. Det ble vist til at en utnyttende holdning til naturen også finnes i andre religiøse tradisjoner enn den jødisk-kristne, og dessuten at man i samfunn med religioner som sterkt har understreket naturens guddommelighet som f.eks. Grekenland og Kina, likevel kan finne eksempler på grovt naturødeleggende praksis. Ifølge René Dubos har menneskeheten ikke begått sine miljømessige dumheter fordi den har lest Bibelen, men fordi den har vært økologisk uvitende og manglet innsikt i naturmiljøets sårbarhet.

Tendenser til desekularisering

Jeg er enig med Dubos og andre i at man ikke uten videre kan utlede et samfunns behandling av naturmiljøet fra hvilke hold-

ninger til naturen som preger dette samfunns religiøse tradisjon. Likevel finner jeg det forståelig og interessant at økokrisen i mange tilfeller har ført til en kritikk av framskrittstroen som har munnet ut i en fornyet interesse for ulike religiøse tradisjoner eller har endt i en nyreligiøs søken. Som eksempler kan her nevnes mange norske økosofers interesse for indisk religion og filosofi, og da særlig buddhismen, og videre at mye av den nyreligiøsitet som går under betegnelsen "New Age" legger stor vekt på at den nye tidsalder vil kjennetegnes av en ny og dypere kontakt mellom menneske og natur. I denne situasjonen av spake, men etter min mening tydelige desekulariserende tendenser, bør også den videregående skoles undervisning i religion og livssyn ta opp problemstillinger omkring religion, økologi og livsstil. Jeg skal her gi en skisse av hvordan slike problemstillinger kan diskuteres på en noenlunde klar måte med utgangspunkt i mennesket som handlende, dvs. som aktør.

Ulike aktivitetsdomener

Ut fra det som er sagt overfor, framgår det at jeg ikke er tilhenger av en "idealistisk holisme" hvor de ulike former for aktiviteter i et samfunn direkte genereres av dets verdensbilde og ethos. Ethvert samfunn består av et mangfold av ulike og relativt autonome handlings- og kommunikasjonsdomener. Dette gjelder også de førmoderne samfunn, selv om disse er langt mindre differensierte enn de moderne samfunn. Jeg skal her ta for meg to aktivitetsdomener, nemlig det teknisk-økonomiske og det religiøse. For å kunne tale fornuftig om forholdet mellom religion og behandling av naturmiljøet, er det nemlig viktig å ha klart for seg forskjellene mellom disse domenerne.

Det teknisk-økonomiske

Det teknisk-økonomiske domene kjennetegnes av målrettede instrumentelle og strategiske handlinger for å tilfredsstille

biologisk og sosialt definerte behov. Gjennom redskaper og etter hvert maskiner, utvider mennesket sin evne til å manipulere naturmiljøet med henblikk på behovstilfredsstillelse. Selv om det økonomiske system utvikler sin egen interne logikk, f.eks. ved utvikling av markedsøkonomi, så er økonomiske aktiviteter alltid knyttet til den universelle antropologiske grunnsituasjon av behovsfylthet. Alle mennesker trenger mat, drikke, beskyttelse fra ekstrem varme eller kulde osv. for å overleve, og disse behov tilfredsstilles gjennom menneskets egne målrettede handlinger. Tidshorizonten innenfor dette domenet er i stor grad kortsiktig ut fra behovenes akutte karakter. Innen det teknisk-økonomiske domenet framstår mennesket som selvbevisst og beregnende aktør.

Det religiøse

Det religiøse domene kjennetegnes av helt andre handlingstyper, men også her kan en knytte aktivitetene til menneskelige behov. Religion kan generelt sies å være institusjonaliserte anstrengelser for å tilfredsstille behov for en meningsfylt eksistens, kollektivt eller individuelt. I religionen søkes svar på spørsmål om livets mening, om død og forgjengelighet, om lidelse og ondskap, og om moralens og verdienes overmenneskelige forankring og autoritet. I det grunnleggende begjæret etter eksistens overlapper motivasjonen for teknisk-økonomiske og religiøse handlinger hverandre. Imidlertid er handlingstypene svært forskjellige. Det som kjennetegner religiøse aktiviteter, er at de i svært liten grad består av målrettede handlinger. Dette henger sammen med at de problemer som man søker løsning på gjennom religionen, prinsipielt sett er uløselige for den menneskelige aktør. I forgjengelighet, lidelse og ondskap stilles mennesket ovenfor problemer det ikke kan hankes med gjennom målrettede handlinger. Religiøs aktivitet er hovedsaklig av kommunikativ

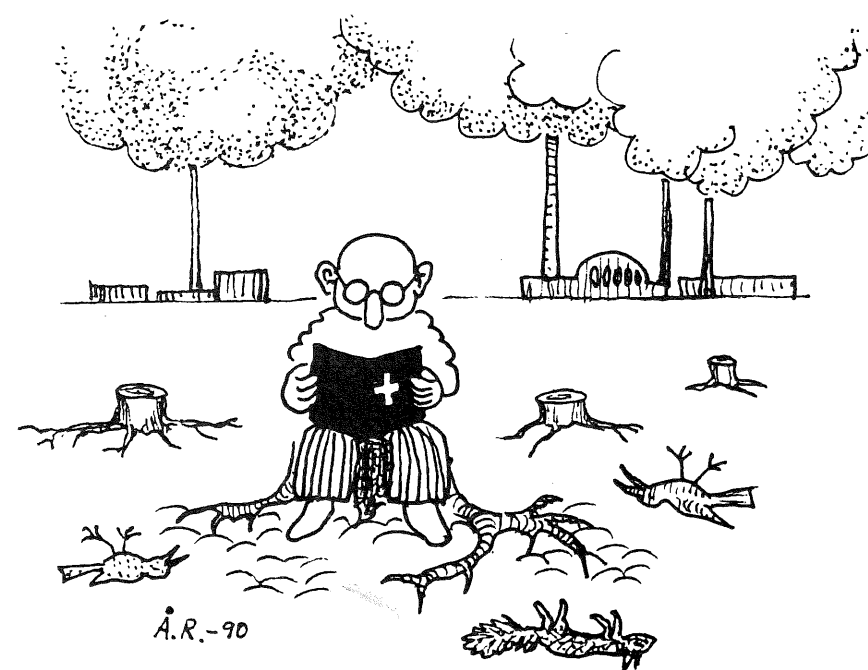
karakter. Gjennom ritualer, bønn, meditasjon o.l. søker mennesket å kommunisere med overmenneskelige personer eller krefter, for å få løst de grunnleggende eksistensielle problemer det ikke selv kan makte å løse. Tidshorizonten er her svært vid.

Forholdet mellom det teknisk-økonomiske og det religiøse

Et samfunns økonomiske livsform vil alltid ha sterk innflytelse på den sosiale struktur og på kulturen generelt, inkludert religionen. Likeledes vil religiøse holdninger kunne virke inn på mennesket som økonomisk aktør, slik f.eks. Max Weber har sannsynliggjort når det gjelder forholdet mellom protestantismen og den tidlige kapitalismen. Påvirkning kan gå begge veier, og det er særlig to områder som det her vil være relevant å se på. For det første vil det være interessant å undersøke forholdet mellom den religiøse tradisjons oppfatning

av naturen og det implisitte eller eksplisitte natursyn som kommer til uttrykk i behandlingen av naturmiljøet gjennom teknisk-økonomiske aktiviteter. Det er ofte dette som står i fokus når skriftløse samfunns "kosmiske religiøsitet" omtales som økologisk forbilledlig. For det andre vil det være interessant å undersøke forholdet mellom de to domenes syn på mennesket som aktør, dvs. etikk i vid forstand. De to områdene henger ofte nøye sammen, idet tradisjonelle religiøse kosmologier også angir modellene for de rette menneskelige handlinger. Når det gjelder verdensreligionene, så er de ofte mer eskatologisk rettet enn "naturreligionene", og de har virket i samfunn med ulike kosmologier og natursyn. Derfor er det særlig i forbindelse med dem at det er relevant å skille mellom de områdene. Det er i alle tilfeller viktig å holde fast ved at det er mest fruktbart å

Figur 4

diskutere disse spørsmål i forhold til historisk spesifikke situasjoner og forløp, snarere enn å komme med generelle "overhistoriske" utsagn.

Etikk mot framskrittstro

Det som etter min mening er mest interessant når det gjelder reaktualiseringen av de religiøse tradisjoner i kritikken av den moderne framskrittstro, er det som ovenfor er kalt etikk. De holdninger som framskrittstroen bygger på, blir kritisert for å være preget av en hovmodig og antroposentrisk sjåvinisme. Dette er en livsholdning som i verdensreligionene kan knyttes til den synd eller den uvitenhet som mennesket må frelses fra. De tradisjonelle frelseslæreres kritikk av menneskets levemåte får her et nytt anvendelsesområde. Økokrisen vitner ikke bare om menneskets selvcentrerthet, hovmod og sviktende innsikt i konsekvensene av sine handlinger, den framstår også som en påminnelse om grensene for en livsforståelse som domineres av de målrettede handlingers holdning til tilværelsen. Fordi økokrisen kan betraktes som en påminnelse om avmakt og fordi religionens virkefelt er nært knyttet til de områder i menneskelivet hvor avstanden mellom vilje og evne synes uoverstigelig, munner kritikken av framskrittstroen ofte ut i en kritikk av det moderne samfunns sekulariserte livsinnstilling. Dette gjelder både kulturkritikk som knytter an til de religiøse tradisjoner og den som er mer preget av nyreligiøsitet. Jf. om dette i bøker som Huston Smiths *Beyond the Post-Modern Mind* (1982) og Theodore Roszaks *Unfinished Animal* (1975).

Hvis det stemmer at økokrisen er et resultat av utilsiktede bivirkninger av en utvikling som hovedsaklig har sitt grunnlag i en

intern dynamikk i det teknologisk-økonomiske domenet, så må en religiøst formulert kulturkritikk i lys av denne krisen betraktes som en anvendelse av de religiøse tradisjoners innsikter på et for dem nytt og ukjent felt. Man kan i denne forbindelse tale om en etterpåklokskapens hermeneutiske kreativitet. De religiøse tradisjonene viser her den evne til å transcendere sin opphavsituasjon og være åpen for nye fortolkninger i et ubestemt antall nye situasjoner som den franske filosofen Paul Ricoeur mener er det grunnleggende kjennetegnet for all kulturelt festet diskurs. Det sentrale spørsmålet kan sies å være: finnes det noen sammenheng mellom de økologiske grensene for menneskets livsutfoldelse og grensene for en rendyrket sekularisert livsforms levedyktighet?

Relevant litteratur som ikke er angitt i artikkelen:

John W. Bennett: *The Ecological Transition* (1976)

Paul Hofseth og Arne Vinje: *Økologi. Økofilosofi* (1975)

Ole Jensen: *I vækstens vold. Økologi og religion* (1976)

Arne Næss: *Økologi, samfunn og livsstil* (1976)

Roy A. Rappaport: *Ecology, Meaning and Religion* (1979)

Paul Ricoeur: *Interpretation Theory* (1976)

Jan Atle Toska: "Johannes av Korset: mystiker med økologisk budskap?" i *Chaos* nr. 9 (1988), s. 69-79.

Jan Atle Toska, f. 1955, konsulent i Utdannings- og forskningsdepartementet, hovedfag i religionshistorie. Adr.: Maridalsveien 174A, 0460 Oslo 4.

Svein Olaf Thorbjørnsen

Miljøkrise og kristen tro

Hva bør være Kirkens spesielle oppgave i møtet med den økologiske krisen? Det er fakultetslektor Svein Olaf Thorbjørnsens utgangspunkt for hans teologiske refleksjoner omkring temaet menneske og natur.

Kirken på miljøarenaen

Hva skal Kirken gjøre? Det er mange på den arena der en kjemper for jordens framtid. Informasjon og bevisstgjøringsarbeid står i høysetet. Noen bruker meget sterke virkemidler for å vinne fram. Bare slik kan en åpne øynene til politikere og myndigheter som enten ikke ser eller ikke vil se skriften på veggen. Skal Kirken bare sette sin stand ved siden av alle de andre og si det samme på sin spesielle måte? Jeg tror ikke det. Selvfølgelig trenger både kristne som ikke-kristne informasjon. Alle trenger å bli bevisstgjort, trenger å bli tent til praktisk arbeid for en bedre framtid.

Kirkens spesielle oppgave ligger ikke der. Dens primære oppgave i denne sammenheng er ikke å informere om CO2 og ozonlag. Den skal si noe som andre ikke sier, som ellers ikke ville bli sagt og som springer ut fra dens sentrum, troen på den treenige Gud. Den skal forkynne at naturen ikke bare er et spiskammer for mennesket, som det kan utnytte akkurat som det vil. Den skal forkynne at naturen ikke bare er en størrelse utlevert til teknologisk utnyttelse, men en gave og et kunstverk fra Guds hånd. Den er et kunstverk som Gud drar omsorg for, holder oppe, vil forløse og en gang nyskape på en slik måte at Guds vilje med verden kan komme til uttrykk helt og fullt.

Tro på en treenig Gud

Kirken bekjenner troen på en treenig Gud. Fader, Sønn og Hellig Ånd. Nettopp triniteten gir en ramme for å forstå hvorfor det må være et anliggende for Kirken også å arbeide med miljøspørsmål.

Går vi til en av de oldkirkelige bekjennelser (Nicenum), kommer sammenhengen tydelig fram. Her tales det om de tre personer i guddommen: Gud Fader, skaperen av himmel og jord, av alt synlig og usynlig. Sønnen Jesus Kristus, han som alt er skapt ved. Gud, den hellige Ånd, som er herre og "levendegjørereren". Vi behøver ikke lete lenge i bibelmaterialet før vi ser at slike tanker finner sin støtte der. Jf. Koll 1:16; Sal 104:30.

Bibelens gudsbilde er trinitarisk. Da blir det falskt å vektlegge 2. og 3. trosartikkel mer enn den første. I vår sammenheng er det dessverre tradisjon for å gjøre nettopp det. Det er alle tre artiklene til sammen som uttrykker den kristne tro. Det er den treenige Gud som tilbes av Kirken. Arbeid som verner og beskytter skaperverket vil derfor dypest sett være en sann og legitim del av den troendes gudstjenestelige liv i verden.

Gud Fader - Skaperen

Hva vil det si at Gud er skaper av himmel og jord? For det første vil det si at naturen er Guds. Som skaper har han "opphavsrett" til sin eiendom (Sal 24:1). Det vi i dagliglivet tenker er vårt, er egentlig Guds. For det andre er naturen avhengig av Gud. Trekker han seg tilbake og lar verden seile sin egen sjø, går det i hvert fall galt, umiddelbart (Sal 104:27ff). Men nettopp fordi Gud vil sin skapning, trekker han seg ikke tilbake. Han har omsorg for den. Og når menneskene gjør sitt ødeleggelsesverk, lider Gud. For det tredje er ikke naturen guddommelig. Skaperen går ikke opp i det skapte, men

står utenfor og kaller jorden til eksistens ved sitt ord (Sal 33:9). For det *fjerde* avspeiler naturen skaperen: Skaperen er ikke i naturen, men vi ser sporene etter ham der. Den vitner både om hans majestet og uransakelighet (Job 12:7-9; 38-42; Sal 19:2; 148) og om hans omsorg for sin skapning (Apg 14:17; Sal 104; Matt 6:25ff). For det *femte*: Naturen er god - fordi skaperen er god. Gud kan ikke skape noe ondt. (1. Mos 1; Sal 8; 149). Det betyr: Den konkrete naturvirkelighet som vi ser omkring oss er ikke i seg selv ond eller mindreverdig. Det er ikke nødvendig å vende seg bort fra den. En blir ikke smittet av noe ondt om en har å gjøre med det materielle (imot dualismen). Og likevel vet vi: Naturen er ikke bare god. Vassdalen, vulkanutbrudd i Equador, jordskjelv i Armenia. Naturen er også hyllet inn i en tvetydighetens kappe. Men i Bibelen fører denne tvetydighet aldri til at en tviler på at naturen fra Guds side virkelig er en god gave til mennesket, et sted der mennesket skal få utfolde den rikdom Gud selv har lagt ned i den enkelte. Og en gang skal også tvetydigheten oppheves. Det gode skal seire over det destruktive (Åp 21:1). Jordens trelldom, stønn og lidelse skal avløses av frihet og utfrielse (Rom 8:18-23; Jes 11:6-9). Så høyt elsker Gud sin skapning at også denne skal tas med i den endelige nyskapsel.

Mennesket og naturen

Hva så med mennesket? Fra ulikt hold blir Kirken anklaget for å ha en god del av skylden for at situasjonen er blitt kritisk økologisk sett: Gud satte mennesket til herre over naturen. Mennesket brukte derfor denne råderett uhemmet og med god samvittighet. Et slikt resonnement står på sviktende ben historisk sett. Og dessuten: Er det grunn til å tro at ideologiske momenter spiller en så stor rolle for utviklingen som en slik tanke forutsetter? Er det ikke mer nærliggende å tenke på materielle og økonomiske faktorer som mer avgjørende? Ikke

desto mindre må slike misforståelser stadig anspre Kirken til i sin forkynnelse å understreke et rett syn på forholdet mellom mennesket og naturen.

Ut fra kristent syn er mennesket både over naturen og en del av den. At mennesket er *over* naturen innebærer for det første at mennesket har en høyere verdi enn andre naturskapninger. Salme 8: "... lite ringere enn Gud", jf. Luk 12:6f. Mennesket står i en særstilling. Det er bare omkring menneskelivet at det settes et helt spesielt vern, det femte bud. For det andre innebærer denne særstilling at mennesket får i oppdrag å forvalte naturen. Det som skal forvaltes er Guds eiendom og forvaltningen skjer derfor på Guds vegne. Som forvalter har mennesket ansvar og skal gjøre regnskap for sin forvaltning. Eierens mening om hvordan forvaltningen skal skje. Denne må forvalteren følge. Vi kan legge merke til at forvalteroppdraget er gitt til menneskene som fellesskap. Å forvalte innebærer da både å ta hensyn til andre mennesker og til andre skapninger i Guds verden. Å forvalte har å gjøre både med myndighet og omsorg for skaperverk og natur. I rammen av dette ansvar skal mennesket bruke naturen, både til å skaffe seg sitt nødvendige livsopphold, til å drive kulturvirksomhet og til rekreasjon.

At mennesket er en *del av naturen*, innebærer for det første at mennesket har et fellesskap med naturen i frelseshistorisk forstand. Skapelse, synd og frelse gjelder (jf. over, Rom 8) både mennesket og naturen. For det andre innebærer det at Gud har gitt hver art sitt livsrom i naturen, ved siden av hverandre (Job 39). Mellom disse livsrom finnes et samspill som også mennesket må respektere. Ut fra kristen tro betyr imidlertid ikke dette, som i økosofien, at mennesket er en likeverdig del av naturen. Tanken om en biosfærisk samhörighet pulveriserer den særstilling som Gud - ikke mennesket - har tildelt mennesket.

I forlengelsen av dette reiser spørsmålet seg om naturens egenverdi. I rammen av et antroposentrisk syn på naturen (mennesket i sentrum) har ikke naturen noen egenverdi. Den har bare verdi ved det at den er tjenlig og brukbar for mennesket. Ut fra et økosofisk syn har naturen egenverdi: Den er bærer av det guddommelige, selve naturens sjel. Ingen av disse begrunnelser lar seg forsvare ut fra kristent syn. Likevel lar det seg gjøre å begrunne at naturen har egenverdi, også ut fra kristent syn. Jeg vil gjøre det i fire punkter: Naturen har egenverdi - fordi naturen har verdi for Gud (han velsignet den og sa den var god) - fordi skaperverket bærer vitnesbyrd om Gud - fordi Gud holder ved like sin skapning til tross for det preg som synden setter på den - fordi Gud har tenkt at også naturen skal få del i forløsningen på den siste dag.

Naturens egenverdi er altså ikke knyttet til dens guddommelighet, men til dens verdi for Gud, helt uavhengig av dens nytteverdi for mennesket.

Jesus Kristus - Forsoneren

Gud hadde store tanker for sin skapning. Vi vet at mennesket satte kjepper i hjulet for Guds realisering av sine planer. Mennesket så ikke sitt eget beste. Det gjorde opprør og dyrket skapningen framfor skaperen (Rom 1). Slik ble også menneskets forhold til naturen ødelagt. Istedenfor forsvarlig forvaltning begynte mennesket å utnytte naturen etter eget forgodtbefinnende, og uten å tenke på andres og framtidige behov. Dagens situasjon er et uttrykk for akkurat dette.

Men akkurat som Gud har omsorg for mennesket selv om det valgte opprøret framfor fellesskapet, så har Gud også om-

Figur 2

sorg for den verden og den jord som er under forbannelse. Gud hører jordens sukk (Rom 8). Gud vil gjenopprettelse. Også naturen hører med i Guds store forløsnings-tanke.

Forsoning er et sentralt begrep i NT. Det har å gjøre med Guds forsoning med mennesket ved Jesu død på korset. Men ser vi nøyere etter, så ser vi at det også er en kosmisk dimensjon ved den nytestamentlige forsoningsforståelse (2 Kor 5:19, Koll 2:19f). Hele verden, hele kosmos tilhører den virkelighet som er dratt inn i Guds forsonergjerning. Gud vil nyskaping og gjenopprettelse både for mennesket og naturen.

Den hellige Ånd - Livgiveren

Den tredje artikkel omhandler formidlingen av frelsen. Dermed har den også med Kirken å gjøre, både dens liv i denne verden og i den framtidige. På flere måter aktualiseres Ånden i sammenheng med de spørsmål vi her dveler ved.

Naturen er ganske konkret og direkte koblet sammen med selve formidlingen av frelsen slik det skjer i både dåpens og nattverdens sakrament. Ved Guds ord blir vannet i dåpen til en nådens kilde som skaper et nytt menneske og gjør det til en del av den kristne menighet. I nattverden møter mennesket den oppstandne gjennom brød og vin. Elementene er kultivert natur, men blir brukt av Gud slik at de virkelig blir redskaper for formidling av Guds nåde. I sakramentene helliggjøres naturen ved at Gud gir seg selv til menneskene gjennom den. Er vi i ferd med å ødelegge endatil frelsens vann, brød og vin?

Tredje artikkel har også med framtiden å gjøre. Troen taler om en ny himmel og en ny jord der rettferdighet bor. Verdens løp

er når alt kommer til alt i Guds hender. Det finnes håp. Det finnes en framtid.

Kanskje det er her Kirken kan yte sitt aller viktigste bidrag i den aktuelle situasjon. Kirken er underveis, som verden er det, mot en fornyelse. Den leser om det i de bibelske framtidbilder. Tidvis frykt og usikkerhet kan ikke overvinne frimodigheten og gleden med tanke på det som skal komme. Forventningen bærer.

I verden griper angsten om seg, angsten som kveler og lammer: Det finnes ingen framtid. Jorden ødelegges og vi med den. Etter oss kommer syndfloden og vi kan ikke gjøre noe med det. Fatalisme og resignasjon griper om seg.

Kirkens budskap er dette: Det finnes håp. For Kirken er håpet knyttet til Kristus. Ikke alle vil knytte sitt håp til ham. Men flere kan kanskje se dette: Det er håp. Det finnes mennesker som løfter blikket og venter på en ny framtid. Troens håpsdimensjon kan få en eksempelfunksjon. Håpet kan igjen bli en ressurs i en verden som på fatalistisk vis av og til nesten synes å ha gitt opp.

For troens mennesker kan kraften bli enda større. Håpet er gitt: Det skal komme en utfrielse. Det er ikke bare nedover bakke. Utfrielsen ligger i Guds hender. Det er han som skal opprette det endelige Gudsrike, ikke de troende. Men det at det en gang skal bli en utfrielse, innebærer at det gir mening å arbeide for en bedre verden både med tanke på dagen i dag og med tanke på framtiden. I dag gjelder det selve livsgrunnlaget. At menneskeheten skal overleve og at Kirken kan bære videre vitnesbyrdet om Guds kjærlighet til nye generasjoner. Derfor må Kirken holde fram håpet. Det kan bety noe i en truet verden.

Svein Olaf Thorbjørnsen, fakultetslektor MF,
Gydass vei 4, 0363 Oslo 3.

METODIKK

Inger-Johanne Bjørvik

Global økologi med holdnings-skapende metoder

Global tenkning får etter hvert større og større plass innenfor mange områder i vårt samfunn. Slik også med undervisningen. Derfor bør vi bli flinkere til å definere mål for denne undervisningen samtidig som vi bør ha en kontinuerlig evaluering av materiell, metoder og undervisningsmåter. Vi bør i størst mulig grad sikre oss at den innsatsen vi gjør fører til ønskede mål. Læreplaner, lærebøker og undervisning bærer preg av at det er motstridende interesser som råder. Samtidig legges det fra alle hold vekt på holdnings- skapende arbeid.

Kunnskapen om verdenssamfunnet er en kunnskap vi ikke kan gjøre oss ferdig med. Det er en utdanningsprosess vi alltid må være i, fordi den verden vi lever i stadig er i forandring, og fordi vi blir mer og mer avhengig av hverandre. Når naturens ressurser brukes opp og brytes ned, når det ikke er ren luft å puste i lenger - da er det det samme om man er rik eller fattig. Derfor er det mer enn noen gang viktig å være bevisst og ha en kontinuerlig debatt mht. hva vi ønsker å gi videre til neste generasjon, både når det gjelder kunnskaper og holdninger. Ifølge velgerundersøkelser sier yngre velgere at skolen har vært deres viktigste informasjonskilde. Litt av en utfordring?

Kunnskapsformidlingen i skolen har i stor grad vært basert på teoretiske kunnskaper

og faktastoff. Den kognitive siden i læringsprosessen har vært prioritert. I den senere tid er det sterke røster fra de humanistisk/pedagogiske miljøer som gjør oppmerksom på hvor viktig det er å inkludere den affektive delen. Når intellekt og følelser jobber sammen, kan menneskelig kapasitet og ressurser frigjøres i langt større grad enn tidligere. Dette bør skolen ta konsekvensen av på alle områder, og kanskje spesielt på fagområder som i så stor grad vil berøre vår egen framtid.

Dette er noe av tankegangen som ligger bak brukerveiledningene som Kirkens Nødhjelp har gitt ut til heftene "Deilig er jorden" og "Når naturen slår tilbake". Erfaringer viser at enkelte pedagogiske retninger og metoder virker mer holdningsskapende enn andre. *Konfluent pedagogikk* hevder at "intellekt og følelser må flyte sammen" i læringsprosessen. Vi må hjelpe elevene til å forstå - ikke bare få kunnskaper om. Vi kan nemlig *kunne uten å forstå*. Metoder som i dag brukes aktivt i holdningsskapende arbeid er "Aktivt verdivalg" og "Læring gjennom samarbeid". "Aktivt verdivalg" er en metode som passer i alle fag. Den legger vekt på bevisstgjøring og klargjøring av egne holdninger. Den aktiviserer og utfordrer elevene til å ta ansvar for egne handlinger.

Figur 7

"Læring gjennom samarbeid" har sitt utgangspunkt i gruppearbeidsmetodikk. Måltrettet bruk av metoden vil bidra til refleksjon og stimulere kreativitet hos elevene. *Rollepill* og *simulering* er andre metoder hvor elevene lærer ved å delta aktivt, ved å gjøre noe sammen.

I tillegg vil arbeidsmåtene innenfor *prossessorientert skrivepedagogikk* være svært nyttig i denne sammenheng. Temaer kan hentes fra miljølære og global sammenheng. Stoffet bearbeides gjennom diskusjoner og skriveutkast på vei mot det ferdige resultat.

Skolens *arbeidsmåter* er heller ikke uten interesse i det holdningsskapende arbeid og i læringsprosessen. Vi tør påstå at mye

viktig informasjon og kunnskap ikke når inn til elevene, fordi arbeidsmåten er kjedelig og lite engasjerende. Det må være en klar utfordring for alle som driver pedagogisk arbeid å utnytte holdningsskapende pedagogikk og metodikk i undervisningssammenheng. Det bør skje i samspillet mellom lærer og elev, og det bør bygges inn i det materiell som produseres på dette området.

Som eksempler har vi "sakset" noen oppgaver fra de tidligere nevnte undervisningsopplegg. Målet er ikke å kontrollere elevenes kunnskaper, men å få dem engasjert og bevisstgjøre deres egne meninger og holdninger i forhold til aktuelle temaer.

Eksempel 1

De rike blir rikere... de fattige blir fattigere

- Abu har ikke fått mat på to døgn.
- Her finnes ikke vann å drikke.
- Hele familien strever fra morgen til kveld for å skaffe et måltid mat.
- Familien hadde gått i flere døgn for å komme til byen.
- På dynga fins det kanskje noe vi kan selge?
- Utenfor jernbanestasjonen lå de tett sammen for å holde varmen.

FATTIG OG RIK

- i samme land
- i to verdener

Rolle- spill

- Hver dag er en fest.
- Hent en ny whisky!
- Det bugner av mat på Aziz' bord.
- Fest betyr lite søvn og lite jobbing.
- Blankpolerte biler, persiske tepper, kunst, bløte sofaer, vakre hus og hager, soverom og silkelaken.
- Selskapsdamer.
- Privat diskotek og dans hele natten.

ABU

Rolle 1

Du er Abu. Du er sulten og tørst. Du sitter på fortauet og ser alle de fine bilene med alle gjestene på vei til Aziz' hus. Gjennom de åpne vinduene og dørene hører du vakker musikk og klirring i glass. Du reiser deg, kommer deg gjennom porten bak en bil — bort til en av dørene, og plutselig står du inne i rommet. Du løper opp i trappen for å se utover alle menneskene. Alt blir plutselig stille — og du sier:

AZIZ

Rolle 2

Du er Aziz. Du er fornøyd med deg selv og din rikdom. Du har vært smart, og du vet at det er mange som misunner deg. Du nyter å dele og vise fram rikdommen din på denne måten. Det er viktig å dyrke de rette personene. En kan jo aldri vite hva som kan skje med så mange sultne mennesker utenfor porten. Men hva er dette? En av disse skitne fattigguttene i mitt hus. Hei, se å

Eksempel 2

- DRIVHUSEFFEKT ● FORURENSING
- FLOM ● REGNSKOGEN HOGGES
- SKOGSDØD ● FORØRKNING
- TØRKE ● HOGGING AV TRÆR
- KJEMIKALIER ● ATOMAVFALL

Ikke mitt ansvar....vel?

Hogging av skog i Himalaya....
Flom i Bangladesh...
I tillegg snakkes det om regnskog som hogges — om ørken og drivhuseffekt.

Nepal, Himalaya, Bangladesh.
Det er jo så langt borte...
Selv om snøen smelter i fjellet der, så kan vel ikke det få virkning for meg - i Norge?

Jo, det er bare å slå fast — jor-
das videre utvikling er i dag al-
les ansvar. Og vi vet at det has-
ter. Vi må reagere og handle
nå.

- På hvilke måter får skog-
hogst i Nepal og flom i Ban-
gladesh konsekvenser for
oss?
- Hogging av regnskogen får
også store konsekvenser.
Hvordan?
- Hvilke forurensingskilder er
ødeleggende for den økolo-
giske balansen på jorda?

DRIVHUS- EFFEKTEN

- HVA ER DET?
Forklar årsak og virkning.

Jo, mitt ansvar - min jord

- Hva tenker du som er ung
om dette?
Bekymrer det deg? Snakkes
det om i ungdomsmiljøer?

ELLER overlater dere det-
te til politikerne?

Når dere jobber med disse opp-
gavene, så tenk først gjennom
hva du mener selv. Diskuter et-
terpå i grupper i klassen.

1. Sett deg ned for deg selv en
liten stund og DRØM. Drøm
om at jorda er slik du helst vil
at den skal være. Og kjenn at
den ER slik når du drømmer.
Hva slags ord kan beskrive din
jord? Grønt gras, blomster,
vennskap... osv. Fortsett du.
Tegn en jord og skriv ord.

2. Se på alle ordene. Kanskje
kan du synges som Louis Arm-
strong: «What a wonderful
world». Du har skapt en visjon
— et mål for din jord. Hvem
har ansvaret for at drømmen
skal bli virkelig?
...., selvfølgelig!

Eksempel 3

Påstander

Alle sitter i ring. Læreren kommer med påstander. De som er enige - reiser seg og bytter plass. De som er uenige i påstanden - blir sittende. Liker du ikke problemstillingen - kan du demonstrere med armene i kors.

Hensikt

Å få elever til å tenke gjennom hva de virkelig mener, og våge å vise dette for andre.

Etterpå

Grupper på 3 snakker sammen om påstanden og om egne meninger. Så forteller de som ønsker det om gruppas meninger i plenum.

Øvelsen er en fin anledning til enhver diskusjon. Lag andre påstander og jobb på samme måte mht. andre temaer og spørsmålsstillinger.

Påstander

Det er mediene som har skylda for det negative bildet vi har av utviklingslandene.

I en vanskelig verden må vi ta vare på våre egne goder. Vi må sørge for oss selv - så får andre sørge for seg.

Verden er "gal" fordi det satses mer på materielle goder enn på livskvalitet og verdier.

Greenpeace, Bellona, Natur og Ungdom

- og andre jobber aktivt for å gjøre politikere, samfunn og oss alle oppmerksom på det som skjer mht. forurensning og ødeleggelse av havet. Ta kontakt med disse organisasjonene eller andre som er opptatt av dette arbeidet.

Skriv og be om informasjon.

Inviter medlemmene til klassen og la dem fortelle om arbeidet.

Lag intervju med aktuelle personer.

Treet

har vært til inspirasjon for mennesker - i mange situasjoner.

Mal/tegn et tre/en skog.

Skriv et dikt om treet.

Lag en fortelling, historie der treet/skogen har stor betydning.

Det er fort gjort å hogge et tre. Det tar mange år før et tre vokser seg stort igjen.

Lag en "Ta vare på skogen"-kampanje ved din skole. Informasjon, plakater, tegning, aktiviteter, bruk lokal avisa til info.. Inviter parksjefen i kommunen og still spørsmål om kommunens politikk mht. skog og grøntarealer.

Plant et tre

Flere hjelpeorganisasjoner er opptatt av dette.

Skaff oversikt over skogplantingsprosjekter ved å kontakte organisasjoner. Kanskje kan dere engasjere dere selv?

Solenergi

Forskningen har lenge vært opptatt av alternative energiformer. I forbindelse med FNs boligårs i 1987 fikk en norsk arkitekt en FN-pris for sitt arbeid med alternativ oppvarming av boliger i utviklingsland.

Hos oss kjenner vi denne energiformen først og fremst i forbindelse med solpaneler som gir oppvarming på hytter.

Hva tror dere utviklingen av denne type energi kan bety for solrike utviklingsland?

Når en tenker på minkende oljeresurser og variable olje priser, er det i grunnen rart at denne utviklingen ikke har gått raskere. Kan det være krefter som ønsker å styre og kontrollere denne utviklingen? I tilfelle hvem - og hvorfor?

Diskuter i klassen.

Skriv brev til olje- og energiministeren. Fortell hva dere er opptatt av og still spørsmål om hva norsk forskning bidrar med i denne sammenhengen.

Åge J. Schanke

Å være menneske i verden

Kampen om vår selvforståelse i europeisk tenkning

Kulturfilosofisk refleksjon er i ferd med å bli moderne igjen. Særlig har debatten omkring postmodernismen hatt vind i seilene. I denne artikkelen legger Åge Schanke fram synspunkter på motsetningen tradisjon - modernisme i antropologisk lys.

Fremtidsforventninger i europeisk kultur på tampen av det 20. århundre

Mange vil si at vil lever i en helt spesiell tid. Bevisstheten om at en epoke er over og noe nytt er i emning er utbredt i vår tid. Rent kronologisk er vi på vei mot et nytt årtusen. Og en slik overgang vil naturlig nok forsterke både våre forhåpninger og vår angst overfor fremtiden. Dette gir grobunn for utopiske og apokalyptiske fremtidsvisjoner. Fremtiden er en "projiseringskjerm" for vår indre tilstand. Forventningene eller angsten for fremtiden avspeiler vår aktuelle situasjon. Fremtiden er også drivkraften for våre politiske handlinger. Bare våre drømmer om fremtiden kan gi kraft til konstruktiv samfunnsforandring.

Troen på kontinuerlig fremgang og teknologisk utopia har vært det typiske for vestlig mentalitet. Det har vært noe av det viktigste inventaret i vår moderne tankeverden. Men ved siden av denne optimistiske og utopiske strømning som er essensielt ved det vi kaller moderniteten, har en pessimistisk og apokalyptisk krisebevissthet kommet mer og mer til uttrykk i europeisk kultur. Den uforbeholdne fremtidsoptimismen fikk en alvorlig knekk allerede tidlig i vårt århundre med verdenskrigene og den åpenbaring av dybden i det menneskelige barbari som disse medførte. Andre avgjørende faktorer for desillusjonethetens fremmarsj er kompleksiteten i de moderne samfunn, den manglende evne til å styre utviklingen og tegn til en begynnende økokatastrofe.

Denne pessimistiske livsstemning fikk et kraftfullt intellektuelt uttrykk i Oswald Spenglers verk *Aftenlandets undergang*, skrevet like etter 1. verdenskrig. Aftenlandet er Europa. Spengler forkynner at tiden er ute for vestlig fornuft og sivilisasjon. Europas kultur kommer til å gå opp i oppløsning. Hans undergangsprofeti tok tidens livsfølelse på kornet.

Stemningene og temperaturen i vårt fremtidsforhold har i vårt århundre svingt fra 10-år til 10-år, og pessimisme og optimisme har stadig avløst hverandre. Men modernismens tro på en målrettet historie og en kontinuerlig utvikling er blitt kraftig problematisert. Postmodernismens demontering av et hvert telos i historien har fått et visst gjennomslag i endel intellektuelle kretser. I postmodernismen er fremtiden som håpshorisont fjernet og fremskritt er illusjon. Historien er stoppet opp, og historie-metafysikken er blitt avløst av historie-nihilisme.

En helt motsatt stemning i det moderne samfunn kommer til uttrykk i tidens nyreligiøse bevegelser, som f.eks. New Age. Her finner vi en epokebevissthet i apokalyptisk format. Også apokalyptikkens historieskjemma får en moderne gjentagelse i disse bevegelser. Den gamle tid skal avvikles og en ny tid skal begynne. Nå befinner vi oss i en overgangstid. Vi lever rett og slett mellom tidene. Samtiden er historiens dramatiske vendepunkt. Det gamle er døende og en ny menneskehet vokser fram. Også postmo-

dernismen hevder at vi befinner oss i en overgangsfase. Det dreier seg om et radikalt skifte av mentalitet som fører til en overgang fra den moderne til den postmoderne tilstand.

De fleste kan nok si seg enig i det generelle poeng i disse analyser. Vi lever i en kulturell brytningstid. Vi har en vag følelse av at det som har vært sjelen i Europas kultur er døende og at noe nytt er på vei. Endringsprosessen skjer stadig raskere. Vår kultur-situasjon er spesiell.

Menneskebildet som kulturens sjel

I en slik situasjon kommer menneskesynet og spørsmålet etter de fundamentale verdiene på dagsorden med ny tyngde. Noe av det mest essensielle og konsekvensrike i en kultur eller i et livssyn ligger i den menneskeforståelse som gjennomsyrer helheten. Den menneskeforståelse vi bærer som vår selvforståelse og de bilder vi har av andre, og vår grunnleggende opplevelse av å være menneske i verden er ikke bare teoretisk interessant, men også avgjørende for hvordan vi lever i vårt hverdagsliv. Vår selvforståelse er helt avgjørende for hva slags samfunn vi skaper. Men vår kultur er splittet på grunn av sitt fragmenterte menneskebilde.

Søker man å etablere en mot-kultur, eller en alternativ kultur krever det en ny visjon av det å være menneske i verden. En ny visjon må nødvendigvis etableres i forhold til en gammel. Før vi går videre vil vi tegne et kjapt bilde av de tradisjonene som har dannet det typiske europeiske menneskesyn. Vi er nødt til å gjøre det med forholdsvis grove streker.

Fra det tradisjonelle til det moderne mennesket

Skal man søke utgangspunktet for europeisk antropologi er det naturlig å gå dels til den bibelske tradisjonen og dels den antikke greske tekning. Substansen fra disse tra-

disjoner er en rød tråd gjennom hele vår kulturhistorie.

Det spesielle ved den bibelske menneskeforståelse er at mennesket beskrives som Guds skaperverk og i et intimt forhold til sin Skaper. Mennesket har en enestående verdighet og høyhet som Guds bilde på jorden. Bibelens betoning av mennesket som ånd, må forstås utfra menneskets intime tilhørighet og kommunikasjonsfellesskap med Gud. Men mennesket som falt skapning er radikalt truet av den ytre ondskap i kosmos og av sin egen syndighet. Men Gud er en handlende og frelsende Gud. Gud handler i historien og setter inn frelsesordninger, som blir til mennesket redning når mennesket vender om fra sin ondskap og til Gud. Det endelige universale frelsesgrunnlag er kristus-hendelsen. Gjennom denne får mennesket et gjenopprettet gudsforhold og et nytt liv. For det frelste mennesket venter en ny tid hvor Gud gjør alle ting nye. Hele skaperverket skal gjenopprettes og fornyes, og mennesket skal bli noe som "ennå ikke er åpenbart". Denne visjonen av det å være mennesket i verden har gjort et intens inntrykk på det europeiske mennesket og gitt en av de viktigste referanser for all tale om mennesket i europeisk og vestlig sammenheng. Menneske blir forankret i og forstått utfra en transcendent virkelighet. Det blir Gud som gir menneskelivet mening og betydning.

Helt annerledes orientert er den greske forståelse av det å være menneske i verden. Her møter vi en rekke antropologier, men de har noe grunnleggende felles: Menneskeforståelse gir seg ikke ut fra en gudstro, for den spiller alltid en underordnet rolle. Men den er basert i en virkelighetsforståelse, enten den er av materialistisk eller av idealistisk type. Det blir avgjørende for hvilket innhold som tillegges antropologiske begreper som ånd, sjel, samvittighet, fornuft, kropp osv. Mennesket forstås i forhold til kosmos, som er den velordnede

balanserte helheten. Helt grunnleggende her er tanken om at mennesket er innordnet i kosmos og at kosmos er menneskets hjem.

På samme måte er mennesket innordnet i sitt sosiale kosmos: bystaten og slekten. Målet for menneskelivet er også primært dennesidig: Lykke i kraft av et harmonisk liv. I den kristne tro er det Guds rike som er livets mål og mening. Grunnbestemmelsen av mennesket er at det er et fornuftig vesen. Det er menneskets fornuft som utgjør menneskets menneskelighet og det som skiller det fra dyrene. Det er gjennom fornuften at det lykkelige livet kan realiseres. Den greske antropologien er generelt gjennomsyret av svært god tro på mennesket. Det er av naturen godt. Men menneskelivets kår er begrenset. Det er vanvidd å møte livet med for store krav. Man må ydmykt finne sin plass i tilværelsens helhet og vise måtehold.

Til tross for fundamentale forskjeller mellom det bibelse og greske tankeverdenen, så hadde disse to bilder av den menneskelige eksistens noe avgjørende felles. Dette som er felles kaller vi gjerne tradisjonell eller førmoderne mentalitet. Og som styrt av denne mentaliteten var israelitten og grekeren i antikken førmoderne mennesker.

Det førmoderne menneske har en svak bevissthet om seg selv som noe selvstendig eller spesielt. Det retter sin bevissthet utad og har en sterk bevissthet om sin kosmiske sammenheng, sin slekt eller folk. Målestokken for sannhet, godhet og skjønnhet ligger utenfor mennesket som noe objektivt. Menneske underordner seg i lydighet det som er gitt. Tilværelsen er en orden som er forut for mennesket og som mennesket innordner seg i. Mennesket er en del av en helhet. Derfor er det ikke uavhengig og selvtilstrekkelig. Mennesket hører hjemme i sin slekt, i sitt folk, i kosmos. Denne mentaliteten medfører kulturell og sosial stabilitet. Endringer skjer langsomt. Både det antikke mennesket og middelaldermennesket var

preget av denne mentaliteten. Men i renessansen skjer det en ekstraordinært dyptgående endring av kulturen og middelalderens kristne enhetskultur gravlegges.

En ny type mentalitet vi kaller moderniteten får overtaket. Men moderniteten dukker ikke opp som troll av eske. Veien mot en såkalt moderne mentalitet begynner i allefall i tidlig middelalder. Augustins Bekjennelser er et viktig skritt i denne retning. Det augustinske mennesket er et kampfelt mellom maktene. Menneskets bevissthet om seg selv vokser og får en større tyngde enn før.

Den moderne mentalitet slår igjennom i renessanse-kulturen, men den når ikke sitt klimaks før i opplysningstiden. Mot den middelaldrige kristne antropologien settes en gresk dennesidig oppfattelse av det å være menneske i verden. En gjenfødelse av den greske kultur proklameres.

Det begynner med begeistringen for den greske dennesidighet og frodighet. Man lanserer et kultur og dannelsesprogram basert på en optimistisk beundring av mennesket og dets muligheter, nemlig humanismen. Humanisme er i sin kjerne en antropologi i nær sammenheng med den moderne mentalitet. Den kom til å gjennomsyre den moderne kultur.

Det moderne mennesket oppfatter seg selv som det frigjorte og opplyste menneske. Det kulturelle program blir å frigjøre mennesket fra tradisjonens og overtroens lenker. Mennesket er alle tings målestokk. Målestokken for sannhet, moral og skjønnhet ligger i menneskets fornuft og erfaring. Mens det tradisjonelle mennesket avspeilet verden i sin erkjennelse, vil det moderne mennesket speile seg selv i verden og finne seg selv i alt. Dets bevissthet om seg selv er intens. Det moderne mennesket oppfatter ikke seg selv som en del av en helhet. Det er helheten og derfor uavhengig i forhold til alt. Det moderne mennesket har fått en ny

bevissthet om sitt forhold til seg selv, til naturen, til samfunnet og historien, et myndig og selvbevisst forhold.

Mennesket tar i bruk sin fornuft og sin myndighet for å avsløre ytre autoriteter og tradisjoner som vil hemme dets frihet. Å legge vekt på det fornuftige ved mennesket er ikke i og for seg moderne. Det gjorde mange av de antikke filosofer også. Det moderne er fremhevingen av den kritiske og avslørende funksjon til fornuften. Det oppstår en ny vilje til problematisering av vedtatte verdier. Et annet karakteristisk trekk ved moderniteten er det optimistiske historiesynet. Mennesket er på vei ut av sin stillestand under uvitenhet og tradisjoner. Fremtiden vil åpenbare menneskets muligheter. Fornuft og frihet vil stadig vokse i historien gjennom opplysning og tradisjonskritikk. Man tror på historiens målrettethet og på kontinuerlig utvikling. Det moderne menneske er progressivt og fremskrittsorientert. Det skaper en dynamisk kultur i hurtig endring. Det europeiske samfunn har i høy grad vært preget av denne tenkemåten og denne mentaliteten frem til i dag. Dette klima har ført til en intens utvikling av de vitenskapelige erkjennelsesformer. Vitenskapene er modernismens ektefødte barn.

Den vitenskapelige erkjennelse av virkeligheten fikk etterhvert en enorm innflytelse på vår forståelse av mennesket. Vitenskaper som psykologi og biologi, sosiologi og historie behandlet på ulike måter sider ved det å være menneske. Med det vitenskapelige blikk ble mennesket objektivisert, dvs. det ble betraktet som en ting i verden. Men dette utenfra-perspektiv på mennesket sto i motsetning til menneskets selvopplevelse som en fri og handlende person. De ulike vitenskapers fremvekst representerte ofte problemer for menneskets selvforståelse. Den klassiske fysikken som Newton legger grunnlaget for, har dyptgående konsekvenser for menneskebildet. Menneske som alt

annet i verden forstått i lys av årsak-virkningsloven. Det er egentlig ikke fritt. Naturen er lovbestemt og i den grad mennesket er natur, er det også lovbestemt.

På sikt ble det vitenskapene som kom til å problematisere det moderne menneskes optimistiske tro på seg selv og fremtiden. Den første kraftige motreaksjonen mot de vitenskapelige menneskebilder kom med eksistensialismen. Mennesket kan ikke gjøres til et objekt blant alle de andre objekter som fins i verden. Det er noe spesielt ved mennesket som en vitenskapelig forståelsesform ikke får med seg. Menneskets "vesen" er ikke noe som foreligger, men noe som blir til ved at mennesket velger sin eksistens. Det enkelte mennesket går aldri opp i noe allment. Det er unikt. Det det kommer an på er det individuelle menneskes spesielle livsopplevelse, dets angst og frihet, kvalme og valg, forhåpninger og svimmelhet over tilværelsen.

Kort innpå 1900-tallet, hevder grunnleggeren av filosofisk antropologi som fag, Max Scheler at det moderne menneske er blitt homo absconditus, en gåte for seg selv. "Mennesket vet ikke hvem det er og det vet at det ikke vet det". I sin bok, "Die Stellung des Menschen im Kosmos (1928)" at det fins minst tre tradisjoner som står i et motsetning forhold til hverandre, den teologiske, den filosofisk-metafysiske og den vitenskapelige antropologi.

Menneskebildet i Postmodernismen og New Age

Det er dette moderne bildet av hva menneskelig eksistens innebærer, som både postmodernismen og new-age gjør opprør mot. Både postmodernismen og new-age vil gi en ny forståelse av våre kår som mennesker i verden.

Som det fremgår av navnet "postmodernisme", så vil postmodernismen proklamere modernitetens opprør. Det moderne mennesket er døende. Modernismens tro på det rasjonelle og autonome mennesket erstat-

tes av mennesket uten noe selv, uten essens og uten autentisitet. Dette eksisterer ikke. Det er modernitetens selvbedrag. Samtidig vil de hevde at et hvert forsøk på etablere en alternativ antropologi er umulig og forkastelig. Alle menneskesyn er et stykke metafysikk i tradisjonell forstand. De fungerer undertrykkende og fornektende på det uendelige mangfold av eksistensmuligheter som fins.

I realiteten har all virkelighetserkjennelse brutt sammen for det postmoderne menneske. Tilbake står bare "spillet", "gjøglerbildet", "begjæret", "forførelsen" og "strategiene". Men deres nihilisme er ment å være livsbejaende og glad. Ved å oppgi troen på rasjonalitet og autonomi, på humanitet og individet, på utvikling og politikkens mulighet, så sprekker bunnen under vår moderne kultur. En postmoderne tilstand inntreffer. Fra et modernistisk ståsted er det en kritikk som oppløser sin egen basis, en fornuft som avskaffer seg selv og et jeg som oppgir sin egen identitet.

New-age eller ny tid er en svært sammensatt bevegelse. Den har røtter i mystiske tradisjoner og østlig religiøsitet. Felles grunnlag er ideen om at en ny tid kommer som skal føde det nye mennesket med ubegrensede muligheter. Det nye mennesket bærer på en kollektiv, planetarisk bevissthet. Denne bevissthet muliggjør en ny planetarisk kultur og et nytt verdensomspennende samfunn. Dette samfunn blir fredelig og harmonisk.

New age fremtrer på mange måter som en motsetning til postmodernismen. Menneskesynet er ikke nihilistisk, men heller metafysisk og spekulativt. Det er en typisk romantisk touch over tenkningen med vekt på det intuitive og det organiske eller helhetlige. Dette er langt på vei en sunn reaksjon på den vestlige modernitets ensidighet.

Men optimismen er bortimot svermisk. At det menneskelige potensial ofte er blitt undervurdert er opplagt sant. Men new-age opererer men en ide om menneskelig utvikling som forutsetter en helt ny type menneske. Denne ideen henger sammen med deres historiesyn. Vi står foran en helt ny tid som vi forandre mennesket og våre samfunn totalt. Menneskearten vil gjennomgå en mental evolusjonsprosess, analogt til den fysiske. Vi vil få et bevissthetsnivå som utløser såkalte psi-krefter hos mennesker. Det innebærer f.eks. at tankeoverføring kan bli en normal kommunikasjonsmåte. I sin reaksjon på vestlig rasjonalisme og fornuftsbetoning, har denne bevegelsen som postmodernismen lagt fornuften på hylla. Den intuitive subjektive opplevelse eller mystiske erfaringer settes i dens sted. Et annet fellestrekk mellom postmodernismen og new-age er betoningen av det kollektive. For postmodernismen er det nærmest et negativt faktum: Det individuelle var et selvbedrag. Mennesker er ikke annet enn "et krysningspunkt" i det sosiale kommunikasjonsnettverk. For new-ageren er den kollektive bevissthet det som skal helbrede menneske og samfunn. Å skape en planetarisk bevissthet blir selve hovedoppgaven for den nye menneskehetens arkitekter.

Vår kultur er i smeltingen

Hva som kommer ut er ikke gitt. Avgjørende blir det potensial for fornyelse som måtte ligge i Europas kulturelle arv. Det som skjer i dette tiåret vil sannsynligvis bli avgjørende for hvilken kurs vi staker ut som samfunn og folk for starten på et nytt årtusen. Hvilken selvforståelse vi velger kan bli Europas skjebne.

Åge J. Schanke. Cand. theol., Lektor på Holtekollen folkehøyskole. Adr: Holtet 17, 1320 Stabekk.

BOKOMTALE

Temaet Global økologi

- to hefter fra Kirkens Nødhjelp

Miljøvern er blitt et eksistensielt spørsmål. Ekspertene sier at vi har ti år på oss til å snu utviklingen. Klarer vi ikke det, går det utfor stupet med hele kloden om få tiår.

I denne situasjonen kan ikke Kirkens Nødhjelp (KN) gjøre annet enn å bidra til bevisstgjøringen rundt miljøvern - og da i global målestokk. Til bruk i ungdomsskole og videregående skole har KN nylig gitt ut to aktuelle hefter/bøker.

"Når naturen slår tilbake" er et hefte hvor hovedtemaet er den årlige flommen i Bangladesh og dens årsaker, som i stor grad må søkes i nabolandet Nepal. Der skjer det en kraftig avskogning som fører til erosjon, klimaendring og til at regnvannet river med seg jord og slam ned til lavlandet i Bangladesh. Vi møter mennesker både i Nepal og Bangladesh som blir direkte berørt av disse naturendringene. Og underveis lærer vi også om deres samfunnssystem, religion etc.

Heftet tar også opp hvordan vi gjennom drivhuseffekten bidrar til å endre verdens klima. Dette kan skape permanent flom i et land som Bangladesh.

Heftet er på 40 sider, rikt illustrert i farger. Heftet er gratis. Det er utgitt på både bokmål og nynorsk. Det er laget en gratis lærerveiledning.

Statens Filmsentral har en meget god film på 56 minutter som tar opp den samme tematikken. Den heter "Himalaya - en fjellrekke i fare".

"Deilig er jorden" er en bok som på en pedagogisk måte tar opp hovedtemaene fra Brundtland-rapporten. Den kan brukes som oppslagsbok; den er inndelt i 50 korte emner som presenteres med tekster, diagrammer og fotos. Men den kan også brukes til undervisningsopplegg rundt hovedtemaer som befolknings spørsmål, landbruk, skogene, havene, energi, industri, byer, handel og opprustning. Det er laget en egen studieveiledning til boka som tar sikte på aktivisering og bevisstgjøring.

Dette er altså en grunnbok om global økologi. Den gir oss utfordringen om å bevare vår deilige jord. Boka er på 112 sider. Begge målformer er benyttet (ca. 25 pst. nynorsk). Boka koster kr. 35,-, men KN selger 10 stykker for kr. 200,-, og klassesett på 30 for kr. 350,-. Studieveiledningen er gratis.

Det er laget en lysbilde serie på 36 bilder med samme tittel. Den kan lånes eller kjøpes for kr. 350,-. Bestillinger rettes til:

Kirkens Nødhjelp

Postboks 5868 Hegdehaugen

0308 OSLO 3

Tlf.: (02) 46 39 70

Dagfinn Rian

Koranen med kommentarer

Det fins (foreløpig) bare én fullstendig oversettelse av Koranen utgitt på norsk, nemlig Einar Bergs oversettelse på Universitetsforlaget i 1980. (Norske sji'a-muslimer har for øvrig i bladet *Muslim* uttrykt misnøye med denne oversettelsen og opplyst at man på det hold arbeider med en egen oversettelse av Koranen til norsk.) Vår første professor i religionshistorie, Wilhelm Schencke, etterlot seg imidlertid ved sin død i 1946 et manuskript med oversettelse av hele Koranen, samt kommentarer til de første tolv kapitlene (surene). Denne oversettelsen er dessverre aldri blitt utgitt.

Koranen i utvalg er et utvalg av Schenckes oversettelse, bearbejdet av professor i semittiske språk, Harris Birkeland (d. 1961). Utgaven inneholder 28 tekster (surer eller utdrag av surer) fra Koranen. Av dem er 27 fra Mekka-perioden, dvs. fra Koranens eldste del, og én fra Medina-perioden (utdrag av sure 2). Utvalget dekker sentrale temaer i profeten Muhammeds tidlige forkynnelse og viktige begivenheter i hans liv. Tekstutvalget er forsynt med relativt omfattende kommentarer av Birkeland. Mens selve tekstutvalget utgjør vel førti sider, utgjør kommentarene noe over hundre. En styrke ved Birkelands kommentarer er at han i stor utstrekning anvender to sentrale sunni-muslimske kommentarer fra henholdsvis 1200-tallet og 1400-tallet. Kommentarene formidler dermed innsikt i islamsk tolkningstradisjon i forening med den mer religionshistoriske tolkningen.

I en innledning på om lag 20 sider gir Birkeland en fremstilling av islams bakgrunn, profeten Muhammeds liv og forkynnelse, og en kort innledning til Koranen.

Denne boka kom ut første gang i 1952. Noe tilsvarende verk fins ikke på norsk, og det er meget fortjenstfullt at forlaget nå har gitt den ut på ny. Nyutgaven er forsynt med en kort aktualiserende introduksjon ved Kari Vogt. Hun understreker her betimelig islams mangfold i motsetning til en ofte ensidig vektlegging av islams samfunnsmessige sider ("politisk islam") i vår tid. Samtidig påpeker hun hvordan de forskjellige tradisjoner innen dette mangfold hver på sitt vis støtter seg til Koranen. - Hun gir videre en kort karakteristikk av *Koranen i utvalg* og på et par punkter korrektiler til de deler av Birkelands språkbruk som i dag må anses foreldet (som f.eks. "muhammedanisme" og "muhammedaner", der vi i dag vil si "islam" og "muslim").

Det en kunne savne i nyutgaven, er en oppdatert litteraturliste. Boka er billig, så intet skulle hindre verken religionslærere eller andre som er interessert i islam, å anskaffe den. Det er den verd.

Wilhelm Schencke: Koranen i utvalg. Oversatt til norsk med innledning og tolkning. Forkortet og bearbejdet av Harris Birkeland. Introduksjon ved Kari Vogt. Aschehoug 1989. VI + 192 s. - kr. 79,-.

Dagfinn Rian, førsteamanuensis ved Religionsvitenskapelig institutt, Universitetet i Trondheim.

"Fag og fortelling"

Om kristendomsundervisning i norsk skole (her burde ikke lærere i videregående skole hoppe av, se nedenfor!), har det vært skrevet mye - for så vidt ikke underlig med tanke på den utvikling denne undervisningen har hatt, både prinsipielt og metodisk. Nå som arbeidet med å utmynte mønsterplanen fra 87 i konkrete opplegg er over den første fasen, kan en føle behov for å la seg minne om linjene bakover, samt få en følelse av hvor vinden blåser for tiden. Fakultetslektor ved MF, Sverre Mogstad, har i så måte gitt god og interessant hjelp i form av sine nye bok: *Fag og fortelling, didaktikk for kristendomsundervisningen*.

I det følgende gis en kort oversikt over innholdet. Boka er delt i tre. Den første delen tar for seg spørsmål som gjelder forholdet mellom oppdragelse, kristendomsundervisning og skole. Her finnes en historisk oversikt og en mer systematisk gjennomgang av problemområder knyttet til temaet, f.eks. kan en skole være kristen? Hva er kristen oppdragelse? Kristendoms-, religions- og livssynsundervisning? Objektiv eller forkynnende kristendomsundervisning? Et kapittel om kristent syn på barnet i bibelsk tid og i kirkehistorien gir interessante perspektiver.

Den andre delen tar opp "rene" didaktiske spørsmål knyttet til kristendomsfaget. Det dreier seg om formidlingsproblematikk: Hvordan formidle et budskap fra 2000 år tilbake til dagens "parabolbarn"? Her blir spenningen mellom stoffsentrert og elevsentrert undervisning drøftet med aktuelle eksempler. Når *fortellingen* som didaktisk kategori her likevel får det meste av oppmerksomheten, er det ifølge Mogstad fordi det er fortellingen som bygger bro over gapet mellom bibelsk erfaring og vår tids erfaring. Samtidig er fortellingen en hovedgenre i bibelstoffet - i GT forteller folket

hva Gud har gjort mot det før - og dermed åpnes det for hva Gud kan gjøre igjen - i den aktuelle situasjon. Fortellingen fra utferden fra Egypt er viktig for folket i babylonsk fangenskap. På samme måte er mye av evangeliestoffet aktualisert Jesusfortelling i en menighetssammenheng 30-40 år etter at hendelsene fant sted. Når det så poengteres at fortellingen forstått og brukt på denne måten særlig gjelder barneskolen, bør man ikke trekke den (feilaktige!) slutning at boka er uten interesse for andre lærere. Drøftingene av fortellingene som didaktisk grunnkategori burde være tankevekkende for lærere på alle trinn, fordi en får fokusert noe som gir synspunkter på hva kristendom egentlig er - og ikke er. Med utgangspunkt i spørsmålet om bibelsyn havner man lett i enten fundamentalismen (alt som står er like viktig) eller i et historisk bibelsyn som lett blir værende i historien. På denne bakgrunn er Mogstads drøftinger etter anmelders mening både interessante og avklarende.

Bokas tredje del - den kristne elementærundervisning følger opp tråden fra hovedkapitlet om den bibelske historie. Særlig er det antagelsen av en bibelsk "grunnfortelling", og identifiseringen av ulike fortellingslinjer i det bibelske stoffet, som har krav på interesse fra andre lærere enn barnetrinnets. Et eksempel er hvordan ufrihetsmotivet følges fra Urhistorie gjennom utferdsberetningen fra Egypt, gjennom NT og fram til den store kampen i Åpenbaringen.

At bokas formelle adresse er 1/4-årsenheten (!) i kristendom med livssyn på lærerhøgskolene, bør ikke skremme verken kristendoms- eller religionslærere i ungdomsskole eller videregående skole fra å skaffe boka, enten til seg selv eller til skolens bibliotek. Den blir uten tvil et religions-

pedagogisk standardverk i tiden fremover. At Mogstad stadig omfavner sine lesere med "vi", hadde undertegnede gjerne klart seg uten (forf. omtaler vel ikke seg selv i flertall?). Og et avsnitt om fortellerens plass i fortellingstekstene ble for kort til at det ble noe videre klargjørende. Men uansett er

hovedinntrykket at boka er lettlest og begripelig - og å anbefale!

bm

Sverre Mogstad: *Fag og fortelling*, Universitetsforlaget, Oslo 1990. 168 s.

En liten bokperle

I Danmark har de et annet læreboksystem i sitt religionsfag enn hos oss. De opererer A) med en oversiktsbok i religionene, evt. med oversikt over filosofiske retninger og etikk. Det finnes flere bøker å velge i her. B) I tillegg brukes originaltekster i stor utstrekning. Skolene har en hel rekke klassesett av bøker til de ulike retningene. I G.E.C. Gads serie Religion/Etik har Peter Boile Nielsen redigert en fin liten tekstsamling: Ethiske problemer og ideer. I tillegg til originaltekstene finnes et kapittel skrevet spesielt for denne boka av Andreas Simonsen som gir en kort og systematisk oversikt over etiske problemstillinger med utgangspunkt i en diskusjon om forholdet mellom pliktetikk og konsekvensetikk: "Er etikk en lykkelære eller en pligtlære"? Avsnittet gir et interessant og litt uvant bidrag til forståelse av "de etiske modellene" som vi så smukt kaller det her hos oss.

Den første tekstbolken er samlet under overskriften: "Problemer omkring en forbrydelse" og samler seg om rettsoppgjøret etter siste krig. Vi finner tekster av Rudolf Hess (kommandant i Auschwitz), Hannah Arendt (Eichmanndommen), Stanley Milgram (om lydighet og moral), Aasmund

Brynildsen (Om Nürnberg og Naturrett), Wiesenthal: fra Solsikken (skyld og tilgivelse).

Tekstene er ordnet etter underoverskrifter: Forbrydelsen, skylden, dommen, dødsstraffen, tilgivelse, noe som hjelper læreren til å lage sine opplegg.

Den andre tekstbolken er oversettelser av tekster fra moralfilosofiens historie - utvalgt for å korrespondere med den nevnte oversikt over etiske problemstillinger. Tekstene er korte, og at de er på dansk burde ikke være noe til hinder for at mange norske elever også vil kunne ha godt utbytte av dem. Norske lærere kunne med hell luke problemstillinger og en del av det konkrete stoffet boka har som hjelp til levendegjøring av undervisningen. Mye spennende stoff for under hundrelappen! Danske lærebøker i religion kan bestilles fra Materialcentralen i Fredriksberg allé 10, Fredriksberg, København.

Peter Boile Nielsen, Andreas Simonsen: *Ethiske problemer og ideer i serien Religion/Etik*. G.E.C. Gad. København 1985. 136 s.

bm

Sverre Dag Mogstad

FAG OG FORTELLING

En grunnleggende innføring i didaktiske spørsmål knyttet til undervisning i kristendomskunnskap, religion og livssyn.

Tittelen «Fag og fortelling» viser til bokas faglige profil. Enhver kristendoms lærer må kjenne sitt fags grunnlag og de lover og forskrifter som gjelder for undervisningsfaget. Med begrepet «Fortelling» signaliserer boka en ny didaktisk tenkning. Både innen den faglige og den didaktiske forskningen skjer det for tiden en renessanse for fortellingen som didaktisk grunnkategori. Dette er fanget opp i boka og lagt til grunn for den didaktiske tenkningen.

Kr 190,- 168 sider